

та розумів сутність радянської державної системи, особливо після досвіду чергового голодомору, однак продовжував покійно жити, чи скоріше існувати у звичному ритмі, пристосовуючись до труднощів, залишаючи своє невдоволення при собі. Однак ця категорія громадян при нагоді завжди виражала своє невдоволення владою вчинками та антирадянськими висловлюваннями і, на противагу пасивності та аполітичності більшості населення, становила потенційну загрозу радянській владі.

§ 2. Динаміка соціальної поведінки

Закінчення Великої вітчизняної війни, яка забрала сотні тисяч людських життів, сприяло утвердженню у державі певної суспільної рівноваги. Суспільство очікувало на значні поступки з боку держави, припинення масового терору, ліквідацію колгоспної системи, пом'якшення ідеологічного тиску. Однак, чим впевненіше радянська влада відновлювала свої позиції і сили на колишній окупованій фашистською Німеччиною території України, тим менше сподівань на реформування організації державного устрою у народі залишалось. Поверталась колгоспна система, безжальна заготівельна кампанія в умовах посухи призвела до голоду 1946–1947 рр.; не надто ефективною, як і до війни, була система управління економікою; таким самим суцільно забюрократизованим і часто байдужим до потреб окремої людини залишався державний апарат як у центрі, так і на місцях, про що свідчили численні скарги і заяви громадян у різні владні інстанції.

За цих обставин досить знаковою і показовою соціальною проблемою післявоєнного періоду став високий рівень злочинності у суспільстві, особливо таких її форм, як розтрата і крадіжки державного майна, часто групові, організовані й великих розмірів, посадові злочини, крадіжки індивідуальної власності, спекуляція, хуліганство. Ці злочини кваліфікувались владою як «соціально-небезпечні». Вони яскраво демонструють, як суспільство реагувало на відновлення командно-адміністративної системи у тоталітарній державі, де інтереси окремої людини ніколи не враховувалися.

Суттєво вплинув на криміногенну ситуацію в Україні голод 1946–1947 рр., особливо збільшилась кількість грабунків майна громадян і продовольства. У другій половині 1946 р. та першій половині 1947 р. кримінальні злочини такого характеру в країні становили 70%. Все нагадувало війну за шматок хліба голодних з голодними (В. Зіма), оскільки городяни грабували село, а сільські мешканці – місто. Об'єктами нападів ставали магазини, сховища, бази, а також помешкання і

господарчі будівлі жителів міст і сіл. Йшли грабувати, часто із зброєю в руках, організовуючись у групи, робітники, службовці, колгоспники, військовослужбовці, члени ВКП(б), комсомольці і вчорашні фронтовики, які до цього не вчиняли навіть дрібних крадіжок⁹². Населення з острахом виходило на вулицю. У Вінницькій області, наприклад, було встановлено, що грабунками займались місцеві жителі з Бершадського, Ольгопільського, Чечельницького, Плисківського, Оратівського районів. Зокрема, у Бершадському районі у жовтні 1946 р. була заарештована група з 17 осіб, мешканців Бершаді й села Флорино, які працювали на виробництві. Вони вчинили вісім пограбувань і вбивство⁹³.

Влада досить дієво відреагувала на таку ситуацію з настанням літа 1947 р., коли почались масові крадіжки зернових голодним населенням. Однак знову її метою було не поліпшення продовольчого забезпечення, а чергове посилення покарань людей за їхні спроби врятуватися від голодної смерті. До «закону про п'ять колосків» від 7 серпня 1932 р., яким передбачалося покарання 10-річним ув'язненням того, хто самовільно зрізав чи зібрав на полі десяток колосків, взяв кілограм зерна, додавалися укази президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 р. «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного й суспільного майна» та «Про посилення охорони особистої власності громадян». Відповідно до них мінімальний строк позбавлення волі за крадіжку, привласнення чи розтрату державного майна складав від 7 до 10 років, а за повторний чи здійснений групою осіб подібний злочин – до 25 років виправно-трудових робіт⁹⁴. Розпочалася небувала кампанія боротьби з розкрадачами і в найкоротший термін суди провели сотні й тисячі показових процесів. Тож через пів року, внаслідок того, що населення не припиняло крадіжок зерна навіть попри загрозу довготривалого позбавлення волі, тюрми й табори країни були переповнені. Всього ж за кримінальні злочини у 1947 р. в СРСР покарали більш ніж 1,3 млн. осіб⁹⁵. Найбільш поширеним видом злочинів стали дрібні крадіжки, що стосувалося у першу чергу зерна.

На селі незаконно збирали чи зрізали колоски, крали зерно як прості колгоспники, так і голови колгоспів, сільрад, секретарі партійних чи комсомольських організацій. Чим вища посада, тим більше було можливостей для привласнення зерна, особливо, якщо з цією метою об'єднувалось кілька осіб. Нерідко крадіжки здійснювались із застосуванням зброї. Займались ними, звичайно ж, і голодні жителі міст.

У кінці 1940-х – на початку 1950-х рр., крім власне проблем відбудови і поліпшення економічного сектору, владу також непокоїв стан збереження соціалістичної власності. Матеріали державних організацій і заяви громадян свідчили, що розтрати, крадіжки та нестачі майна в державних і

громадських підприємствах й організаціях набули масового характеру і досягли величезних розмірів. За неповними даними балансів 16 міністерств та їх відомств було виявлено розтрат, крадіжок та нестач на суму 125900800 руб. у 1948 р., 173172700 руб. у 1949 р. і 144970000 руб. у 1950 р. Всього за три роки збитки у цих відомствах від даних злочинів склали 440043000 руб. Наприклад, у Міністерстві торгівлі УРСР в усіх його підприємствах і відомствах великі та дрібні розтрати й крадіжки склали у 1948 р. – 31572000 руб., у 1949 р. – 29058000 руб., у 1950 р. – 25422000 руб. Хоча сума вкраденого зменшувалася, однак проходив цей процес повільно⁹⁶.

Враховуючи те, що не всі розтрати виявлялися в момент їх вчинення і не всім винуватцям вони представлялися одразу після викриття, то вказане зменшення мало суто статистичний характер, а не було результатом протидії керівних органів відомства. При цьому реальне відшкодування завданих збитків за великими розтратами у Міністерстві торгівлі УРСР не перевищувало 12–15% і навіть разом із списанням боргів за безнадійністю ледве сягало 40–45% від загальної суми розтрат. Найбільше розтрат, крадіжок і нестач у даному міністерстві було в наступних областях: Сталінська – 2 150 000 руб. у 1949 р.; 1 740 000 руб. у 1950 р. (залишок нестягнених сум на 1 квітня 1951 р. за розтратами минулих років становив 5 330 000 руб.); Харківська – відповідно 1 464 000 руб. і 749 тис. руб. (залишок – 1 375 000 руб.); Ворошиловградська – 1 372 000 руб. і 1 249 000 руб. (залишок – 3 263 000 руб.); Львівська – 1 204 000 руб. і 460 тис. (залишок – 2 937 000 руб.); Тернопільська – 922 тис. руб. і 588 тис. руб. (залишок – 2 992 000 руб.); м. Київ – 817 тис. руб. і 638 тис. руб. (залишок – 2 660 000 руб.); Дніпропетровська – 782 тис. руб. і 618 тис. руб. (залишок – 2 556 000 руб.); Волинська – 706 тис. руб. і 142 тис. руб. (залишок – 1 260 000 руб.)⁹⁷. Такі великі розміри розтрат і крадіжок та залишки нестягнених боргів з розкрадачів в окремих областях украї негативно відбивалися на фінансово-господарському становищі підприємств торгівлі.

Ще більш загрозливе становище склалося у системі споживчої кооперації, де крадіжки і нестачі були ніби обов'язковим супутником фінансово-господарської діяльності. Так, у 1948 р. вони склали 61 024 000 руб., у 1949 р. – 64 811 000 руб., у 1950 р. – 49 182 000 руб. Найбільше розкрадання спостерігалось у Волинській області – 4 315 000 руб. у 1949 р. і 1 923 000 руб. у 1950 р.; Сталінській – відповідно 3 933 000 руб. і 2 525 000 руб.; Київській – 3 928 000 руб. і 2 445 000 руб.; Львівській – 3 409 000 руб. і 1 817 000 руб.; Кам'янець-Подільській – 2 782 000 руб. і 2 322 000 руб.; Станіславській – 2 156 000 руб. і 2 370 000 руб.; Закарпатській – 2 191 000 руб. і 2 450 000 руб.; Одеській – 2 057 000 руб. і 2 365 000 руб. За три роки – з 1948 до 1950, споживча кооперація мала збитки на суму 185 890 000 руб. Реальне ж відшкодування цих збитків по

відомству сягало ледве 30%. Також за ці три роки ще в п'яти відомствах: Міністерстві лісової промисловості УРСР, Міністерстві комунального господарства УРСР, Укрпромradі, Укркоопінradі, Укрліспромradі – збитки від розтрат і крадіжок становили 134 705 000 руб.⁹⁸

Факти свідчили про те, що великі розтрати і крадіжки вчиняли в переважній більшості групи осіб, які належали до керівного виробничого й облікового апарату відомств та підприємств і вступали між собою у змову навіть щодо низки підприємств. Так, наприклад, на підприємствах взуттєвої промисловості УРСР діяла велика група розкрадачів, що охоплювала Житомирську, Закарпатську, Сталінську, Харківську і Чернівецьку взуттєві фабрики. Ця група впродовж 1948–1950 рр. розікрала 5 тис. кг жорсткого взуття, 140 тис. дм м'якої шкіри та багато готового взуття на суму більше 1,5 млн. руб. У Чернівецькій області викрили велику групу, що займалась крадіжками на підприємствах спиртової промисловості і з 1948 до 1950 рр. нанесла збитків більше 4 млн. руб. Шляхом штучного заниження показників контрольних приладів, недовантажування цистерн, обважування здавачів сировини, завищення втрат виробництва ця група створювала великий надлишок спирту, який потім різними шляхами здавала на ринок.

Але, не дивлячись на такі величезні розміри розтрат і крадіжок, доволі часто траплялися випадки, коли слідчі органи зволікали із розслідуванням злочинів і не вчиняли належних заходів, які б гарантували повне відшкодування нанесених збитків. Також погано була налагоджена справа розшуку злочинців передусім через відсутність оперативності цього розшуку та несвоєчасного реагування на злочинні прояви⁹⁹.

Поряд із цим досить поширеною була практика, коли прокурорсько-слідчі органи впродовж 1947–1950 рр. безпідставно або недостатньо обґрунтовано притягували звичайних громадян до кримінальної відповідальності. Хоча існувала 107 стаття Конституції Української РСР, яка гарантувала недоторканість особи радянського громадянина, її положення до уваги ніколи не брались, тим більше у післявоєнні роки, коли певні ліберальні прояви у суспільстві потрібно було ліквідувати швидкими темпами. Люди при владі, особливо у радянській державі, і чи не найбільше у силових відомствах, завжди відчували свою всесильність і зверхність над тими, хто до цієї влади причетним не був, а таких, звичайно, було більшість, і ця більшість у непоодиноких випадках безвинно зазнавала переслідувань і покарань, особливо, якщо людина була простим селянином або робітником, не партійцем і не посадовцем.

Кількість безпідставно заарештованих прокурорсько-слідчими органами УРСР виявилась настільки великою, що 28 січня 1948 р. ЦК КП(б)У висунуло до них категоричну вимогу, щоб не було жодного

випадку такого арешту, затримання і притягнення до кримінальної відповідальності. Та все ж число затриманих осіб за чотири роки набрало грандіозних розмірів. Лише судові органи припинили слідчі справи і виправдали у судовому порядку 389 913 осіб, або 28,4% до загальної кількості громадян, що були притягнуті до судової відповідальності, тобто майже $\frac{1}{3}$. Таким чином з 1947 до 1950 рр. на кожні 50 осіб дорослого населення республіки – одна була безпідставно обвинувачена. Але це число на практиці було ще більшим, оскільки у процесі слідства прокурори припиняли багато справ чи справедливо відмовляли у наданні дозволу на кримінальне переслідування через дріб'язковість або повну відсутність складу злочину в діях обвинувачених. Існувала й інша крайність: у багатьох випадках суди першої інстанції виносили неправильні виправдальні вироки. Також характерно те, що кількість безпідставно затриманих у 1947–1950 рр. не зменшувалася, а зростала:

Рік	Число осіб відносно яких:		Всього	% до числа усіх засуджених
	справи припинені	винесені виправдальні вироки		
1947	46 325	40 094	86 419	24,3
1948	49 101	37 776	96 883	28,0
1949	58 541	33 059	91 600	28,0
1950	64 620	25 319	89 939	32,2

Такий стан речей свідчив про те, що в органах слідства робота була організована погано і на низькому рівні. Внаслідок слабкої оперативної діяльності органів прокуратури й міліції багато правопорушників залишалися непокараними, у той час як інші громадяни незаслужено притягувались до кримінальної відповідальності. У практиці судово-слідчих органів були непоодинокі випадки, коли внаслідок недостатньо перевірених матеріалів багато громадян затримувались, заарештовувались і довгий час перебували у місцях попереднього ув'язнення¹⁰⁰.

Часто органи суду формально застосовували до засуджених засоби покарання, які не зовсім відповідали вчиненому правопорушенню, а інколи взагалі безпідставно присуджували суворі вироки. Так, народний суд 2 дільниці Коростишівського району Житомирської області 16 липня 1949 р. засудив колгоспника П. Голуба на 8 років позбавлення волі, 5 років обмеження в правах із конфіскацією майна за те, що той украв з колгоспного поля 3 снопа необмолоченого жита. Народний суд 8 дільниці Миколаєва 17 червня 1950 р. засудив робітника Ф. Великого на 12 років позбавлення волі, 5 років обмеження в правах з конфіскацією майна, а його дружину – Є. Велику – на 10 років ув'язнення і 5 років обмеження в правах, оскільки Ф. Великий вкрав 3,5 л рослинної олії. Цей вирок народного суду Миколаївський обласний суд залишив у силі. Народний суд 1 дільниці м. Микитівки

Сталінської області 9 листопада 1947 р. засудив робітника Г. Глебова до 7 років позбавлення волі через те, що він разом із трьома іншими засудженими за цією справою особами нарвав у саду радгоспу 4 кг слив.

Значним недоліком у роботі судів було те, що багато з них, розглядаючи, наприклад, справи про крадіжки і розтрата, не вивчали причин і обставин, за яких ці злочини здійснювались, слабо або взагалі не з'ясовували можливе існування осіб, за попускання і бездіяльності котрих створювались сприятливі умови для вчинення таких злочинів. Іншою суттєвою вадою системи правосуддя цього часу, яка негативно впливала на долю несправедливо чи надто суворо засуджених громадян, була халатність наглядових і касаційних інстанцій, що мало звертали увагу на обґрунтованість вироків суду першої інстанції навіть за наявності в них найсуттєвіших недоліків та механічно штампували затвердження таких вироків¹⁰¹.

Всього ж кількість засуджених з 1947 до 1950 рр. була наступною:

Рік	Загальна кількість	З них до способів покарання:			До інших способів покарання (штраф, гром. осуд)	Кількість осіб відносно яких справи припинені	Кількість виправданих осіб
		позбавлення волі	умовно	виправно-трудова робота			
1947	239 217	176 791	12 873	35 310	14 443	31 006	22 149
1948	210 607	145 424	9 582	36 782	18 881	36 502	20 628
1949	196 095	134 160	7 984	35 708	18 243	31 782	16 601
1950	165 062	103 786	6 849	33 710	20 171	45 184	11 936

У це число засуджених не входили особи, притягнуті до кримінальної відповідальності за самовільне залишення роботи, прогули, невідпрацювання мінімуму трудоднів у колгоспах. Найбільше ж відбувало покарання громадян за крадіжки держмайна та особистої власності:

Рік	Крадіжки державного і суспільного майна	Особистої власності	Всього	% до загальної кількості засуджених за рік
1947	75 702	38 871	114 443	49,5
1948	40 269	20 348	60 617	28,7
1949	38 731	15 347	54 078	27,6
1950	34 150	11 344	45 494	27,5

Хоча порівняно з 1947 р. у загальній кількості засуджених частка розкрадачів державного та особистого майна зменшилась, вона стабілізувалась все ж на досить високому рівні в межах більше 27%. Характерною була також та обставина, що зменшення притягнутих до кримінальної відповідальності осіб за розкрадання суспільного майна проходило значно повільніше, ніж особистого. Однією з причин цього було те, що розтрата і крадіжки державної власності викривалися значно пізніше від моменту здійснення злочину, слідчі дії тягнулись місяцями, особи, винні у вказаних злочинах, у період слідства перебували на волі або взагалі переховувались. Окрім того спостерігалось попускання як з боку судово-слідчих органів, так і неправильне реагування на даний вид злочинності місцевих органів влади¹⁰².

Наприклад, прокурор Краснозаводського району Харкова відмовив у наданні дозволу на притягнення до кримінальної відповідальності учасника групи розкрадачів держвласності Колотова, керуючись тим, що «директивні органи обмежились притягненням Колотова до партійної відповідальності і не погодились на притягнення його до кримінальної». Прокурор Городищенського району Київської області у квітні 1951 р. відмовився притягувати до кримінальної відповідальності бухгалтера райпотребсоюзу Швеця до проведення повторної ревізії. Після першої ж була виявлена нестача 20 тис. руб. Тим часом Швець зумів зникнути.

Факти допущення тяганини при наданні згоди на арешт комуністів, які вчиняли кримінальні злочини, існували і з боку окремих місцевих секретарів партії. Так, секретар Новомосковського міськкому КП(б)У Бородай заборонив прокурору арештовувати колишнього голову артілі «Єднання» Корнієнка, який розтратив разом з іншими особами 54 тис. руб., мотивуючи своє рішення тим, що Корнієнко був членом ВКП(б) з 1931 р. Хоча останнього все ж засудили до 8 років позбавлення волі, однак міськком КП(б)У виніс прокурору догану з занесенням в облікову картку за «необ'єктивне ведення слідства»¹⁰³.

Про деякі факти подібної тяганини доповідав Голинному в грудні 1952 р. начальник Управління міліції Києва, заступник начальника Управління МДБ Київського округу полковник міліції Мазніченко. Він, зокрема, зазначав, що у серпні 1951 р. «ОБХСС» Києва викрив групу розкрадачів державної власності у кількості 5 осіб, які діяли на Київській Державній взуттєвій фабриці і яких очолював комерційний директор фабрики Л. Янкевич. Група займалась розкраданням з фабрики готової продукції під виглядом браку та реалізовувала її через Печерський Райпромкомбінат і роздрібну мережу. Оскільки у справі фігурували два комуністи – Янкевич і Л. Розенман (завідувач складом фабрики), матеріали перевірки були представлені на ознайомлення секретарю

Печерського райкому партії Волковій для отримання її дозволу на арешт розкрадачів. З арештом Розенмана вона погодилася, однак стосовно Янкевича утрималася, мотивуючи своє рішення тим, що питання стосовно останнього потрібно було розглядати на засіданні бюро райкому партії. Після цього протягом місяця ще тричі перед нею ставилося питання щодо арешту Янкевича, однак вона відмовлялася його давати і погодилася лише через місяць, за день до свого від'їзду на курорт, без обговорення питання Янкевича на засіданні бюро райкому партії. За місяць, який тривала тяганина, Янкевич мав можливість переховати усі цінності, отримані ним злочинним шляхом. Усі фігуранти справи все ж були заарештовані.

У жовтні 1951 р. «ОБХСС» Києва викрив групу у кількості 7 осіб, яка займалася розкраданням товарно-матеріальних цінностей в артілях ім. Сталінської Конституції і «Прогрес». Її очолювали голови цих артілей, члени партії Б. Сапожник і Г. Гендельман. Лише у жовтні 1951 р. вони розікрали 200 м тканини зекономленої злочинним шляхом за рахунок випуску недоброякісної продукції. Коли матеріали на Б. Сапожника були повідомлені секретареві Сталінського райкому КПУ Києва Аргалу, останній дав згоду на його затримання, однак наступного дня змінив своє рішення і особисто прибув до прокурора міста Виноградова, заявивши, що згоду на арешт Сапожнікова дав помилково. Прокурор викликав до себе Сапожнікова, у присутності Аргала зробив очну ставку з одним із його співучасників і одразу дав санкцію на арешт. Однак і після цього Аргал особисто звернувся у міськком партії, де доводив, що на арешт Сапожнікова підстав недостатньо, що його ввели в оману працівники «ОБХСС» і домагався повернення даної ним згоди. Своїми діями Аргал сам увів в оману міськком КПУ, внаслідок чого туди був викликаний працівник «ОБХСС», який доповідав про справу Сапожнікова. У кінцевому результаті злочинна діяльність групи була доведена і її члени були засуджені до різних термінів позбавлення волі¹⁰⁴.

У листопаді 1951 р. Управління міліції Києва відкрило кримінальну справу за звинуваченням члена партії А. Розіна. Працюючи начальником пожежно-сторожевої охорони 4-ї Державної взуттєвої фабрики упродовж 2-х років, він зловживав службовим становищем з корисливою метою. Згода на його арешт була отримана від секретаря Подільського райкому партії Києва П. Островської 22 листопада 1951 р. 3 січня 1952 р. розслідування справи було закінчено і її було направлено прокурору Києва. Прокурор обвинувачувальний вирок у справі затвердив і направив її для розгляду у народний суд 8 дільниці Подільського району народному судді Паторжинському, який, однак, повернув справу на дорозслідування. У березні 1952 р. на нараді працівників органів прокуратури, суду і міліції народний суддя Паторжинський на питання, чому не судять Розіна заявив,

що йому судити останнього не дозволяли партійні органи, тому він був змушений повернути справу Розіна на «дорозслідування». 3 травня 1952 р. розслідування справи було закінчено вдруге і її направили прокурору Києва, який відправив справу в обласний суд, а той, у свою чергу, у народний суд 8 дільниці. Оскільки суддя цього суду Кохановська раніше працювала з обвинуваченим Розіним на Державній взуттєвій фабриці, вона прийняла рішення направити справу у народний суд 3-ї дільниці Подільського району, який знову направив справу на «дорозслідування». 15 липня 1952 р. справу Розіна з протестом прокурора направили у Київський обласний суд, який 15 липня надіслав її у суд 8 дільниці, де вона лежала без руху, і лише 15 вересня 1952 р. була розглянута і Розін був засуджений на 7 років позбавлення волі у виправно-трудовах таборах. Таким чином справа з обвинувачення Розіна упродовж більш ніж 8 місяців тягнулася внаслідок злочинно-халатного ставлення працівників суду та інших органів, а також безпідставного втручання у цю справу секретаря Київського райкому КПУ Корніцького і секретаря райкому КПУ Островської¹⁰⁵.

У січні 1952 р. Управління міліції Києва відкрило кримінальну справу на завідувача фірмовим магазином Пивзаводу № 2 члена КПРС П. Тьотенькіна; директора цього ж заводу, члена КПРС З. Ільченка і головного бухгалтера заводу безпартійного В. Гальчевського. П. Тьотенькін упродовж тривалого часу розкрадав довірені йому товарно-матеріальні цінності. Директор заводу упродовж 1951–1952 рр. кожен суботу отримував хабарі по 50–100 руб. від Тьотенькіна і систематично брав з магазину пиво, за яке не розраховувався. Ільченко спільно з головним бухгалтером підписали перепустки на вивіз сировини з території заводу.

Для отримання згоди на арешт Ільченка усі матеріали були представлені секретарю міськкому партії Ільїну, який згоди на арешт не дав, а запропонував взяти у Ільченка підписку про невиїзд і продовжити розслідування. 23 березня справу з обвинувачення трьох фігурантів направили прокурору Києва. Подальше слідство вела прокуратура Подільського району, прокурор якої, молодший радник юстиції Нестеренко, безпідставно вилучив із справи матеріали з обвинувачення Ільченка і Гальчевського і провадження припинив. 28 і 29 травня 1952 р. народний суд 1 дільниці Подільського району Києва розглянув кримінальну справу з обвинувачення Тьотенькіна і засудив його до 7 років позбавлення волі. 6 червня 1952 р. слідчий відділ Управління міліції Києва дії прокурора Подільського району Нестеренка перед прокурором Києва опротестував, тож вирок народного суду 1 дільниці обласним судом було відмінено і запропоновано притягти до кримінальної відповідальності Тьотенькіна спільно з Ільченком і Гальчевським. У листопаді розслідування справи було закінчено і відправлено у суд. Таким

чином відмова дати згоду на арешт Ільченка з боку секретаря райкому партії Ільїна була безпідставною, що призвело до затягування справи упродовж 10 місяців¹⁰⁶.

Характерною ознакою поведінки населення післявоєнного періоду в умовах відновлення командно-адміністративної системи управління у країні і не враховування особистих інтересів громадян була велика кількість фактів самовільного залишення роботи та прогулів, незважаючи на те, що ще з 26 червня 1940 р. за такі дії передбачалося кримінальне переслідування. Відсоток громадян, які несли за це кримінальну відповідальність, був досить значним у порівнянні з загальною кількістю засуджених у повоєнні роки, до того ж, він невпинно зростав:

Рік	Кількість засуджених по Україні:		% до загальної кількості засуджених
	за залишення роботи	за прогули	
1947	35 976	79 922	32
1948	50 514	84 815	39
1949	64 573	76 756	42
1950	44 824	69 161	48

У 1950 р., зокрема, найбільше було притягнуто до кримінальної відповідальності за цю категорію правопорушень мешканців таких областей: Сталінської – 9 809 осіб за самовільне залишення роботи і 21 031 особу за прогули; Ворошиловградської відповідно – 5 257 і 12 274 особи; Дніпропетровської – 2 803 і 6 671 особу; Харківської – 2 576 і 4 687 осіб; Київської – 2 239 і 3 998 осіб¹⁰⁷.

Показовою особливістю повсякденного життя у післявоєнний період був також такий соціально-негативний прояв поведінки населення, як хуліганство. Воно було одним із найпоширеніших видів порушення громадського порядку того часу. Число засуджених за хуліганські злочини у 1947 р. становило 4 545 осіб (1,8% від загальної кількості засуджених за рік); у 1948 р. – 7 718 осіб (3,6%); у 1949 р. – 9 798 осіб (4,9%); у 1950 р. – 10 757 осіб (6,5%). Хоча щороку спостерігалась загальна тенденція до зменшення кількості засуджених за основними видами злочинів, за хуліганські прояви ця цифра зростала. Найбільше притягалось до кримінальної відповідальності за хуліганство у таких областях:

Область	1947 р.	1948 р.	1949 р.	1950 р.
Сталінська	731	1136	1872	2191
Ворошиловградська	259	502	843	859
Дніпропетровська	237	394	635	921
Київська	374	667	780	639
Харківська	257	556	687	563
Чернігівська	239	334	517	435
Сумська	173	353	464	415

За соціальним станом серед засуджених за хуліганство переважали робітники і селяни. Іншою показовою особливістю було те, що злочини цієї категорії часто вчиняли люди молодого віку, переважно – до 25 років і, як правило, у стані алкогольного сп'яніння. Наприклад, за перше півріччя 1951 р. до кримінальної відповідальності за хуліганство було притягнуто 6154 особи. З них робітників було 3570 (58%), селян – 1140 осіб (23,5%), службовців – 712 осіб (11,5%), інших – 432 особи (7%). Молодь у віці до 25 років становила практично половину – 3059 осіб. Партійців серед цього числа було 80, членів ВЛКСМ – 498. Більшість з тих, хто вчинив подібні злочини – 76%, були самотні громадяни або несімейні. Найчастіше хуліганські прояви траплялися у містах та робітничих поселеннях. Зокрема, у Сталінській області, де злочинність була найвищою, це були міста Сталіно, Жданов, Макіївка. Вчиняли хуліганські прояви переважно в гуртожитках, місцях громадського відпочинку, на вулиці. Так у Сталіно 31,2% таких злочинів відбулося у гуртожитках, 23,2% у їдальнях і буфетах, 12,2% – за місцем роботи; у Миколаєві: 28,9% – у гуртожитках, 17,8% – у клубах і кінотеатрах, 17,8% – на вулиці і в магазинах; у Дніпропетровську: 33% – у гуртожитках, 61,4% – у пивних і на вулиці; у Києві: 50% – у гуртожитках, 23,5% – у клубах і кінотеатрах, 23% – на вулиці¹⁰⁸.

Динаміка судимості за хуліганство свідчила, що в деяких областях зменшувалась кількість притягнених до кримінальної відповідальності за менш серйозні правопорушення цієї категорії злочинів, однак збільшувалась кількість за більш небезпечні, наприклад, за застосування холодної зброї. Представники влади, зокрема, міністр юстиції УРСР Д. Панасюк, вважали, що велика кількість хуліганських проявів була наслідком недостатньої громадсько-масової та політико-виховної роботи серед населення, поганій організації дозвілля, відсутності у місцях відпочинку постів міліції, особливо у вихідні дні. Однак справжньою причиною, була, безсумнівно, інша – це реакція окремих громадян на умови життя та систему управління у країні, що проявлялася в антисоціальній поведінці¹⁰⁹.

Багато простих громадян у країні страждали від свавілля посадових осіб, зокрема, у колгоспах, де населення було особливо безправним. Воно зазнавало несправедливих утисків, траплялись випадки побиття з боку начальства, на що люди могли лише скаржитись. На відміну від тих правопорушень, за які суди масово саджали за ґрати громадян, часто безпідставно, за перевищення влади судові вироки виносились набагато рідше, хоча практика зловживання владою була досить поширеним явищем. Система захищала тих, хто допомагав тримати населення у покорі, та й строки ув'язнення за цей вид злочинів були не надто великі.

Динаміка судимості осіб, що все ж з року в рік потрапляли за ґрати за перевищення влади, особливої тенденції до зниження не мала:

Рік	Кількість засуджених за перевищення влади:	
	за Ч. 1 ст. 98 КК УРСР (строк не менше 6 місяців)	за Ч. 2 ст. КК УРСР (строк не менше 3 років)
1947	182	324
1948	286	617
1949	220	681
1950	221	565

У 1950 р. найчастіше засуджували за перевищення влади у Вінницькій області – 102 особи, Волинській – 64, Тернопільській – 55, Житомирській – 48, Кам'янець-Подільській – 42, Львівській – 40 осіб. Загальний стан речей у справі покарання посадовців за перевищення влади свідчив про надто терпиме, ліберальне ставлення судових органів до вирішення таких злочинів. У багатьох випадках прокуратура допускала несвоєчасне або взагалі неправильне реагування на скарги громадян стосовно фактів перевищення влади і нерідко без достатнього обґрунтування відмовлялась застосовувати карні дії щодо винних осіб¹¹⁰.

Наприклад, колгоспник Дашівського району Вінницької області Захвацький, якому голова колгоспу Онищук і бригадир Панасюк завдали важких побоїв, неодноразово звертався в міліцію і райпрокуратуру, однак останні не надавали його скаргам ніякого значення. Лише після певного втручання у справу вищестоячих органів Онищук і Панасюк були притягнуті до відповідальності. При цьому прокурор області надто м'яко відреагував на факт безпідставного припинення справи районним прокурором, вказавши йому лише на необ'єктивну та поверхову перевірку її матеріалів. Без достатніх підстав Вінницька обласна прокуратура відмовилась розпочинати кримінальну справу проти голови колгоспу ім. Кірова Могилів-Подільського району, який був виключений з партії і знятий з роботи за систематичне побиття колгоспників. Знову ж таки Вінницький обласний суд лише у лютому 1950 р. засудив до 8 років позбавлення волі Тихоненка, який, перебуваючи на посаді голови колгоспу «17-річчя Жовтня» Немирівського району, постійно бив колгоспників. Про факти застосування ним фізичної сили селяни писали районному прокурору ще у травні 1949 р., однак той ніяких заходів не вчинив. У грудні колгоспники були змушені звернутися із скаргою до голови Ради міністрів УРСР Коротченка, і лише після цього відбулось слідство і Тихоненко поніс заслужене покарання. Хоча на Вінниччині найчастіше саджали за ґрати за перевищення влади, кількість засуджених за це могла бути більшою, однак багато фактів зловживання владою залишались безкарними. Крім того суди області стосовно таких засуджених часто обирали занижені терміни покарання й допускали неправильну перекваліфікацію злочинів, що значно

послаблювало ефективність боротьби із свавіллям посадових осіб, які відчували свою безкарність¹¹¹.

Рівень злочинності у суспільстві був значним і на початку 1950-х рр. Високі статистичні показники кількості засуджених були також свідченням посилення боротьби органів прокуратури із кримінальними проявами. За відомостями заступника прокурора УРСР, державного радника юстиції 3 класу В.Смоленського, наданими завідувачу адміністративним відділом ЦК КПУ І.Голинному у 1951 р., слідчі республіки закінчили 70 271 справу, у 1952 р. – 75 985, тобто на 5 714 справ більше. Однак значна кількість із них залишалась не розслідуваною. Так, у 1951 р. їх відсоток становив 36,2% від загального числа усіх справ, за якими проводилось слідство в УРСР, а у 1952 р. – 33,9%. Збільшення числа закінчених справ було наслідком активнішого розкриття таких поширених злочинів, як розкрадання державної власності. У 1951 р. їх загальна кількість становила 18 569 справ (26,4% від усіх закінчених), у 1952 р. – 21 249 (28%)¹¹².

Серед основних категорій злочинів, за які найбільше притягували громадян до кримінальної відповідальності, залишались хуліганство, службові злочини, самогоноваріння, крадіжки особистого майна, спекуляція. Зокрема, за хуліганські прояви у 1951 р. було завершено 6 605 справ, у 1952 р. – 9 115, найбільше у Сталінській області – відповідно 733 і 1 287 справ, Дніпропетровській – 489 і 1 062 справи, Ворошиловградській – 807 і 885 справ, Харківській – 525 і 613 справ, Київській – 355 і 430 справ, Чернігівській – 364 і 425 справ. Посилилась боротьба з поширеними службовими злочинами, що стало наслідком підвищення вимог до посадових осіб на підприємствах, в установах і відомствах. У 1951 р. з цієї категорії злочинів було закінчено 7 576 справ, у 1952 р. – 8 789, найбільше у Сталінській області – відповідно 6 721 і 750 справ, Ворошиловградській – 528 і 664 справи, Вінницькій – 457 і 524 справи, Київській – 344 і 474 справи, Чернігівській – 332 і 417 справ.

Значна кількість справ розпочиналась і за самогоноваріння. У 1951 р. їх було закінчено 10 514, у 1952 р. – 8 530, найбільше у Вінницькій області – відповідно 951 і 914 справ, Київській – 941 і 794 справи, Кам'янець-Подільській – 795 і 807 справ, Сумській – 815 і 685 справ, Чернігівській – 833 і 636 справ. За спекуляцію у 1951 р. було закінчено 3 838 справ, у 1952 р. – 4 643, за крадіжки особистого майна відповідно 3 246 і 3 627 справ¹¹³.

Про особливості та характер антисоціальної поведінки населення республіки в регіонах у 1951–1952 рр. та на початку 1953 р. дізнаємось зі звітів, які надсилались з областей на ім'я завадмінвідділом ЦК КПУ І. Голинного. Найактивніше вона проявлялась у Сталінській області, про це свідчила, зокрема, кожна десята закінчена слідчими органів

прокуратури УРСР справа. Станом на 1 січня 1953 р. на території області сталося 2175 кримінальних проявів, у тому числі у Сталіно – 471, що порівняно з 1951 р. по області було більше на 45,7%. Окремо за видами здійснення і кількістю злочини характеризувалися наступним чином: хуліганських проявів у 1951 р. було 2883, у 1952 р. – 2083, хуліганства з поножівщиною відповідно 50 і 156, крадіжок – 708 і 1122, грабежів – 148 і 267, вбивств – 55 і 82, інших злочинів – 41 і 77 випадків. Лише за особливо небезпечні кримінальні злочини у 1952 р. було арештовано і притягнуто до відповідальності 5038 осіб, з них: 2942 людини, або 58,3% працювало у промисловості; 1511 осіб (30%) – не займались суспільною працею; 297 (5,8%) – працювало у сільському господарстві; 114 (2,2%) – навчалися у ВНЗ, середніх і неповних середніх школах, школах ФЗУ; 174 (3,7%) – інших осіб. Серед числа арештованих величезну кількість – 64%, становили особи до 25 років. З них дітей віком від 12 до 16 років було 90 осіб, молоді від 16 до 25 років – 3141, старших 25 років – 1807 осіб, тих, що раніше притягувалися до кримінальної відповідальності – 624 особи, комсомольців – 264, членів партії і кандидатів – 40¹¹⁴.

За перші три місяці 1953 р. в області сталося 1118 кримінальних злочинів, 547 з яких були особливо небезпечними (грабежі, крадіжки, убивства та ін.). Найбільш криміногенними залишались міста – Макіївка, Сталіно, Жданов, Єнакієво, Горлівка, Константинівка. Так, лише в Макіївці за вказаний період часу було здійснено 204 злочини, що становило 20% від числа тих, які сталися в області. У Сталіно було здійснено 156 злочинів, або 12% від загальної кількості. Всього ж за перший квартал 1953 р. було арештовано і притягнуто до кримінальної відповідальності 1 435 осіб, найбільше з них – 682, за хуліганство (47,5%). Із загальної кількості арештованих – 364, або 25,4% склали особи, які вже мали судимість за різні кримінальні злочини; 116 осіб, або 8,1% були комсомольцями. За віковою категорією переважала молодь до 25 років – 59,8%, зокрема, дітей віком від 12 до 16 років було 59 (4,1%), осіб від 16 до 25 років – 799 (55,7%); старших 25 років було 577 осіб (40,2%)¹¹⁵.

Багато злочинів здійснювали організовані групи осіб. Наприклад, у січні 1953 р. у Жданові була ліквідована грабіжницька група у кількості 9 осіб, яку очолював раніше судимий за крадіжку І.С. Свиридов, 1930 року народження. У Макіївському районі була ліквідована грабіжницько-злочинська група у кількості 16 учасників, очолювана раніше засуджуваним за кримінальні злочини Б.Г. Ковановим, 1930 року народження. Внаслідок здійснених заходів з боротьби зі злочинністю в області та розшуку осіб, які вчинили 26 грудня 1952 р. в Макіївському районі пограбування каси шахти «Щоглівка–Глибока» і 17 січня 1953 р. каси шахти № 40 «Курахівка» в Семидівському районі, органи міліції

виявили й ліквідували 163 кримінально-злочинних групи із загальною кількістю 448 учасників. Серед них було 22 грабіжницькі групи із загальною кількістю в них 109 осіб, 76 злочинських груп із 182 учасниками і 59 хуліганських груп із 142 учасниками¹¹⁶.

Одним із найвищих в Україні був рівень злочинних проявів і у Харківській області. У 1952 р. і першому кварталі 1953 р. органами міліції тут було ліквідовано більше 200 злочинних груп. Зокрема в серпні–вересні 1952 р. обласне управління міліції знешкодило грабіжницьку групу з 9 осіб, яку очолював злочинець-рецидивіст Ігрушин-Медін, що чотири рази утікав з місць позбавлення волі. У серпні також була ліквідована в Барвенківському районі група крадіїв з 7 осіб, очолювана Торішним. Ця група здійснила на території Харківської і Сталінської областей 21 крадіжку, під час однієї з них з каси колгоспу ім. Фрунзе Барвенківського району були викрадені облігації державного займу на суму 28 тис. руб. При ліквідації злочинних груп у їхніх учасників, а також в окремих злочинців було вилучено 45 одиниць вогнепальної зброї. Також вогнепальну зброю у кількості 226 одиниць органи міліції вилучили у населення.

Поширеним явищем в області були такі кримінальні прояви, як розкрадання державної власності та спекуляція, на розкритті яких зосереджувалася головна увага слідчих органів. Насамперед це стосувалося викриття організованих злочинних груп, які здійснювали значні крадіжки в товаросупровідній мережі, промисловій кооперації й інших важливих об'єктах та ліквідації організованих груп великих спекулянтів. Найбільша кількість випадків розкрадання й розтрат ставалась на підприємствах держторгівлі, споживчої кооперації, міністерств харчової і м'ясомолочної промисловості, заготівлі, радгоспів та в колгоспах. Так, у серпні–вересні 1952 р. була виявлена й арештована група розкрадачів держвласності, що діяла на Харківській торговій базі «Головтекстильзбут», базах і магазинах «Харпромторгу» і «Укртекстильшвейторгу». До неї входили Поляков, Теплицький, Цукерник, Каплан та інші. У них було вилучено цінностей і описано майна на суму близько 3 млн. руб. Всього ж, як встановило слідство, ця група розкрадачів нанесла матеріальну шкоду державі більш ніж на 8 млн. руб.

У травні–серпні 1952 р. обласне управління міліції викрило 6 організовано діючих груп спекулянтів і пов'язаних із ними працівників системи «Заготживсировина», які займалися скуповуванням та забоєм великої рогатої худоби і реалізацією м'яса за спекулятивними цінами на базарах міста й у приміських районах Харкова. За цією справою було притягнуто до відповідальності 41 особу, з них заарештовано – 31. Сума їхнього описаного майна становила більш ніж 230 тис. руб. У серпні 1952 р. Держуправління міліції викрило й арештувало групу осіб, які

працювали в системі торгу «Харківодяг» і на базі «Головшвейзбут». Слідство встановило, що до складу групи входили керуючий базою «Головшвейзбут» Базилевич, його заступник Палер, завідувач секцією бази Шапіро і комерційний директор торгу «Харківодягу» Милих. Змовившись із завідувачами окремих магазинів, упродовж 1951–1952 рр. за хабарі за заздальгідь встановленими таксами за рахунок фондів інших торгів вони відпускали їм дефіцитні товари, а завідувачі магазинів продавали їх у магазинах за спекулятивними цінами. За цією справою до кримінальної відповідальності притягнули 23 особи¹¹⁷.

Для підтримання громадського порядку і зменшення правопорушень у містах і населених пунктах області органи міліції вживали заходів щодо більш широкого залучення до цієї роботи бригад сприяння міліції, посилення зв'язку міліції з населенням. З цією метою практикувались виступи працівників міліції перед громадськістю, члени бригад сприяння міліції залучались до проведення сторожової варті, нічних обходів у населених пунктах, чергування у клубах і кінотеатрах.

Також для боротьби з кримінальною злочинністю використовувалась паспортна система. Працівників паспортних столів зобов'язували бути відповідальнішими і більш уважніше ставитись до видачі паспортів. Внаслідок цього у Харкові й області при зверненні за пропискою й обміном паспортів було виявлено 11 значних кримінальних злочинців, що переховувались від влади, а через адресні бюро паспортного відділу – 1 249 осіб, які мешкали у Харкові й районах області і також перебували у розшуку. Крім того з Харкова були вивезені 183 особи, що підпадали під паспортні обмеження. Також внаслідок перевірок паспортного режиму було зафіксовано 9 280 різних порушників паспортного закону. З них було притягнуто до кримінальної відповідальності тих, що не мали постійного місця проживання і не займалися суспільною працею, – 239 осіб. Інших порушників паспортного закону притягнули до адміністративної відповідальності, у тому числі 354 людини з осіб, що в силу обійнятих посад несли відповідальність за режим дотримання паспортного закону на підприємствах, в установах і домоволодіннях¹¹⁸.

У Миколаївській області, як і у двох вищезгаданих, досить поширеним явищем було розкрадання державної власності. Хоча кількість кримінальних справ заведених за цей вид злочинів з роками дещо знижувалась, однак все ж залишалась на високому рівні. У 1948 р. вона складала 32,7% (1 231 справа) від усіх справ, направлених у суди, у 1951 р. ця частка становила 28,5% (776 справ), у 1952 р. – 22,7% (738 справ). У 1952 р. кількість випадків розкрадання і розтрат порівняно з 1951 р. скоротилась на 15%, а сума матеріальної шкоди, завданої державі, зменшилась з 2,5 млн. руб. у 1951 р. до 1,1 млн. руб. у 1952 р. Масштаби

цих злочинів змушували вище партійне керівництво республіки приймати відповідні рішення для протидії їм. Зокрема, 28 січня 1948 р. вийшла постанова ЦК КП(б)У «Про стан і заходи зі зміцнення соціалістичної законності і радянського правопорядку в Українській РСР», а грудневий 1952 р. пленум ЦК КПУ прийняв ухвалу «Про посилення боротьби за збереження державної і суспільної власності та покращення справи підбору, висування й виховання кадрів у торгових, кооперативних та інших організаціях».

У 1952 р. органи міліції області провели активну роботу з ліквідації організованих груп розкрадачів та спекулянтів. Так, були виявлені факти значного групового розкрадання в державній і кооперативній торгівлі: Миколаївському відділі «Головунівермагу», на обласній базі «Головлегзбуту», у деяких артілях промислової кооперації й кооперації інвалідів. Зокрема, відділ боротьби з розкраданням соціалістичної власності управління міліції МВС викрив групу розкрадачів на об'єктах державної торгівлі Миколаєва, яка очолювалась колишнім керівництвом Миколаївського відділу «Головунівермагом» Косим, Нахімовичем та іншими. За вказаною справою колишніх працівників цього відділу за вчинені ними злочинні дії було притягнуто до кримінальної відповідальності 36 осіб, які, за матеріалами слідства й висновком експертизи, нанесли збитків державі на суму близько 2 млн. руб. Всього ж обласні й народні суди області у 1952 р. розглянули 738 кримінальних справ на розкрадачів державного й суспільного майна, за якими було притягнуто до кримінальної відповідальності 820 осіб. У першому кварталі 1953 р. у суди надійшло 198 справ на розкрадачів держвласності, внаслідок чого до судової відповідальності було притягнуто 249 осіб¹¹⁹.

Для боротьби із спекуляцією органи міліції області створили оперативні групи, які діяли на базарах Миколаєва й біля магазинів під час продажу товарів підвищеного попиту та виявляли «спекулятивні елементи». Внаслідок посилення такої боротьби і проведення оперативних заходів упродовж 1952 р. було викрито 32 спекулятивні групи та притягнуто до кримінальної відповідальності 172 спекулянта. Найбільш поширеним методом спекуляції була закупівля ходових промислових товарів у магазинах і реалізація їх місцевим мешканцям по квартирам; реалізація товарів спекулянтам через підставних осіб; придбання товарів підвищеного попиту спекулянтами через працівників держторгівлі, які вступали із ними у корисливу домовленість.

За хуліганські прояви у 1952 р. суди області розглянули 380 кримінальних справ, за якими було притягнуто до відповідальності 396 осіб. У першому кварталі 1953 р. розглядалась 121 справа, внаслідок чого було засуджено 157 осіб. Як і скрізь в Україні, хуліганські

правопорушення в області здійснювала молодь, особливо та, що мешкала у гуртожитках. Намагаючись боротись з агресивною поведінкою молодого покоління, бюро Миколаївського обкому партії 16 червня 1952 р. прийняло постанову «Про випадки хуліганських вчинків, що допускались з боку окремої частини молоді». В області були проведені партактиви, а в первинних партійних і комсомольських організаціях – збори з питань поліпшення ідейно-виховної роботи серед молоді, організації навчання й покращення її побутового обслуговування.

Всього в Миколаївській області в 1952 р. сталося 738 кримінальних злочинів, з яких було розкрито 649, або 88%. За цей період органи міліції ліквідували в області 99 кримінально-злочинних груп з кількістю учасників у них – 271 особу. Крім того, був розслідуваний 41 злочин, здійснений у попередні роки, попереджено – 15 злочинів. У першому кварталі 1953 р. було вчинено 247 кримінальних злочинів, з них розкрито 213, або 86,8%¹²⁰.

У Чернігівській області у 1952 р. було ліквідовано 102 злочинні групи у кількості 276 осіб, у тому числі 20 розбійницьких та 32 нелегалів, які переховувались внаслідок вчинених раніше злочинів. У злочинців вилучили 208 екземплярів вогнепальної нарізної зброї і 200 штук – у населення. Також розшукали й затримали 614 злочинців, серед яких було 194 особи, що втекли з місць позбавлення волі й переховувались від слідства і суду, а також 500 осіб, які ухилялись від сплати аліментів. Здійснювались також профілактичні заходи, внаслідок чого було попереджено й припинено 241 злочин, у тому числі 4 вбивства й 2 грабежі та попереджено формування 18 злочинських груп, до складу яких входили неповнолітні.

Цього ж року в області було викрито низку злочинних груп розкрадачів, які діяли у торговій мережі, заготзерно і на промислових підприємствах. Так, наприклад, група розкрадачів у кількості 33 осіб, яку очолювали колишній директор Чернігівської бази «Південзаготзерно» – Мазур і директор Чернігівського державного млина № 1 Павловський, впродовж 1949–1952 рр. розікрали 42 т зерна й борошна. Група розкрадачів з 10 осіб, очолювана колишнім директором Менської бази «Укрконсервтресту» Вельковичем, впродовж 1950–1952 рр. розкратала фрукти й завдала збитки державі на суму 250 тис. руб. Ці особи були викриті й засуджені до великих строків покарання. Всього матеріальна шкода заподіяна державі у 1952 р. розкрадачами й розтратниками державного і суспільного майна у Чернігівській області становила 3 880 244 руб., а сума стягнених коштів із затриманих осіб становила лише 535 241 руб., тобто всього 13,8%. Це було наслідком того, що при розслідуванні та розгляді справ про розтрати й крадіжки органи МВС, суду і прокуратури не проявляли необхідної оперативності, що давало

можливість злочинцям уникати кримінальної відповідальності й приховувати розкрадені матеріальні цінності й гроші. Загальне ж розкриття усіх видів кримінальних проявів в області у 1951 р. становило 73,8%, у 1952 р. – 79,2%¹²¹.

У Полтавській області органи прокуратури й міліції у 1952 р. притягнули до кримінальної відповідальності за особливо соціально-небезпечні злочини 2 450 осіб, у тому числі за розкрадання державного і суспільного майна 1 548 осіб (63,2%). Зокрема по організаціям їх кількість розподілялась наступним чином: колгоспи – 637 осіб, споживча кооперація – 200, заготзерно – 66, харчова промисловість – 47, державна торгівля – 34, заготхудоба – 32, промислова кооперація – 28, фінансово-банківські органи – 28, легка промисловість – 12, інші організації – 464 особи. Сума завданих збитків державі розтратниками й розкрадачами області у 1951 р. становила 1 798 400 руб., у 1952 р. – 1 481 500 руб. З них було відшкодовано у 1951 р. 671 тис. руб., або 37,3%, у 1952 р. – 865 400 руб., або 58,4%.

Загальний рівень злочинності в області особливо не знижувався. У 1952 р. за різні хуліганські прояви було притягнуто до кримінальної відповідальності 470 осіб, за крадіжки особистого майна – 329, за бандитизм і убивства – 75, за згвалтування – 28 осіб. Всього ж 1952 р. у Полтавській області був зареєстрований 631 випадок кримінальних проявів, що перевищувало на 44 випадки, або 7,5%, показник 1951 р. Найбільш поширеними були такі злочини: крадіжки майна громадян – 293 випадки, крадіжки в державному секторі – 133, розбій – 59, убивства – 34, крадіжки худоби – 30, незаконні аборти – 26, згвалтування – 13, бандитизм – 2, інших злочинів був 41 випадок. Показник розкриття злочинів у 1952 р. порівняно з 1951 р. знизився на 6,7%. Найгірше розслідувались такі злочини, як крадіжки худоби – 40%, розбійницькі напади – 62%, крадіжки особистого майна – 77%, вбивства – 79%.

Слабко велась робота органами міліції з попередження особливо небезпечних кримінальних проявів. Так, якщо у 1951 р. було попереджено 32% злочинів від загальної кількості усіх зареєстрованих, то 1952 р. цей показник становив лише 10%. Також деякі факти злочинних дій громадян, незважаючи на їх фіксацію, залишались без належної уваги до них правоохоронних структур. Наприклад, у Полтаві довгий час злочинною діяльністю займалась молодіжна група у кількості 12 осіб, однак органи прокуратури й міліції жодних кроків до її викриття й покарання не здійснювали. Питання хуліганських і бандитських проявів у Полтаві 30 березня 1953 р. стало предметом обговорення бюро обласного комітету КПУ. На ньому було відмічено незадовільну роботу органів прокуратури й міліції області з боротьби із злочинністю і накреслено низку практичних заходів, які мали підвищити її ефективність¹²².

У Львівській області у 1952 р. органи міліції, прокуратури й суду притягнули до кримінальної відповідальності 5 803 особи, що складало 128% до числа тих, хто був засуджений у 1951 р. Основними категоріями злочинів, за якими найбільше засуджували громадян, були крадіжки державної власності – 1 689 осіб засуджених у 1951 р. і 2 220 у 1952 р.; службові злочини – відповідно 441 і 508 осіб; хуліганство – 378 і 507; крадіжки особистого майна громадян – 381 і 473; спекуляція – 297 і 394; обмірювання й обважування – 29 і 39; згвалтування – 13 і 25 осіб. Одним із факторів збільшення притягнутих до кримінальної відповідальності стало посилення боротьби відповідних структур з найпоширенішими видами правопорушень, а також засудження осіб, які здійснили злочини впродовж 1947–1950 рр., переховувалися й були затримані у 1952 р. Зокрема, були викриті й заарештовані великі організовані групи розкрадачів державного майна: на Буському пивному заводі – 16 осіб, які завдали матеріальної шкоди державі на суму більше 500 тис. руб.; у системі промислової й інвалідної кооперації та інших організаціях – 36 осіб, які розікрали близько 2 млн. руб. Крім цього у 1952 р. були розслідувані 166 справ, у тому числі 33 з розкрадання, які призупинили внаслідок розшуку злочинців, що втекли від правоохоронних органів у 1947–1950 рр. Найбільш масштабним розкраданням й розтрати державної власності у Львівській області було в ряді відомчих організацій: облспоживраді – 2 400 000 руб. у 1951 р. і 1 895 000 руб. у 1952 р.; держторгівлі – відповідно 421 тис. руб. і 441 тис. руб.; облпромраді – 494 тис. руб. і 352 тис. руб.; легпромі – 133 тис. руб. і 67 тис. руб.; облхарчпромі – 38 тис. руб. і 19 тис. руб. Органи прокуратури й міліції у ці роки дещо посилили боротьбу з особами, які сприяли й створювали умови для розкрадачів державного майна. Якщо у 1951 р. за попускання й покровительство розкрадачам було притягнуто до кримінальної відповідальності 32 особи, то у 1952 р. – 65, у I кварталі 1953 р. – 22.

Всього у 1952 р. прокуратура й міліція розслідувала 4657 справ, однак якість слідчих дій була на низькому рівні, внаслідок чого народні суди області повернули на дорозслідування 234 справи. Поширеним явищем залишалась тяганина у процесі слідства. Мала вади й робота народних судів. Через погану якість їх роботи у 1952 р. відмінили 11,5% оскаржених вироків, що були визнані неправильними. Лише за протестами органів прокуратури було відмінено судові призначення й вирoki стосовно 189 осіб. Окрім цього великим недоліком роботи органів міліції, прокуратури і суду було те, що в окремих випадках замість того, щоб боротись за укріплення законності й правопорядку в області, їх співробітники самі допускали порушення закону. Так, у 1952 р. міліція й прокуратура

незаконно притягнули до кримінальної відповідальності 127 осіб, яких суд виправдав, і безпідставно було заарештовано 115 осіб¹²³.

Значні суми розкрадання державної власності спостерігалися у 1951–1952 рр. у Чернівецькій і Станіславській областях. Так, у Чернівецькій області за цей період часу розкрадачі, які діяли на промислових підприємствах і в торгових організаціях, завдали матеріальної шкоди державі на суму близько 13 млн. руб. Наприклад, по спиротресту ця сума становила приблизно 6 млн. руб., у трикотажній промисловості – 562 149 руб., взуттєвій – 495 600 руб. У Станіславській області у 1951 р. із загальної кількості 3290 кримінальних справ 955 випадків, або 29% було розслідувано за фактами розкрадання державного і суспільного майна, у 1952 р. з 3642 справ – 1 173 випадки (32%). Збитки, завдані державі, становили відповідно у 1951 р. 7 826 093 руб. (з них було відшкодовано 2 285 093 руб., або 29,2%), у 1952 р. – 6 099 338 руб. (відшкодовано 3 510 977 руб., або 57,6%). За попускання й пособництво розтратникам органи прокуратури у 1952 р. притягли до кримінальної відповідальності 46 службових осіб. Усього ж у 1951 р. в області було засуджено за різні види злочинів 3986 осіб, у 1952 р. – 4 620. Зростання йшло за рахунок притягнутих до відповідальності розкрадачів державного й особистого майна, спекулянтів, хуліганів.

В Ізмаїльській області у 1952 р. особи, які притягувались до кримінальної відповідальності за розкрадання соціалістичного й суспільного майна становили 40% усіх, стосовно кого велось слідство. Якщо у 1950 р. органи прокуратури порушили 655 справ, за якими притягли 978 розкрадачів державної власності, то у 1951 р. таких справ було 497 стосовно 713 осіб розкрадачів, у 1952 р. – 451 справа стосовно 688 осіб. Для області було характерним те, що злочини за справами про випадки значного розкрадання держвласності здійснювались упродовж років, однак, через слабку оперативно-агентурну роботу органів слідства своєчасно не виявлялись. Так, працівники Болградської райспоживради на чолі з Грінбергом і Мар'яновським два роки розкрадали кошти кооперативу й завдали йому матеріальної шкоди на суму 150 тис. руб. Також слідчі органи не завжди скеровували свою роботу на розслідування фактів значного розкрадання, що мали місце в області, а займались незначними й неактуальними правопорушеннями. Не припинились у роботі слідчих випадки безпідставного порушення кримінальних справ, неякісного ведення слідства, його затягування. Лише у 1952 р. 4,1% справ, порушених органами прокуратури, були припинені внаслідок бездоказовості обвинувачень¹²⁴.

Доля багатьох засуджених у країні змінилася на краще після 27 березня 1953 р., коли вийшла постанова президії Верховної Ради СРСР про

амністію. На території України звільнення з місць позбавлення волі тривало два місяці – до 25 травня. Всього у республіці було амністовано 69 920 осіб, з них 64 930 – з таборів і колоній і 4 990 – з дитячих виправно-трудоваих колоній (7%). У першу чергу звільнялися неповнолітні; вагітні і жінки, котрі мали малолітніх дітей; особи похилого віку; інваліди й місцеві мешканці. Їм видавались довідки про звільнення й документи на право проживання у тій місцевості, яку вони обрали. Також для амністованих був проведений розрахунок із заробітної платні, видані особисті гроші, речі й документи. За рахунок таборів і колоній звільнених забезпечували проїзними квитками залізницею чи водним шляхом до місця проживання й подорожніми грошима на весь період слідування. Для придбання квитків і надання допомоги при посадці у потяги й водний транспорт виділялись спеціальні працівники, які були зобов'язані спільно з адміністрацією залізниці й органами міліції МВС УРСР не допускати скупчення звільнених за амністією громадян на залізничних станціях і водних пристанях.

Окрім тих, що звільнялися з місць позбавлення волі в Україні, на територію республіки прибувало багато амністованих з інших регіонів СРСР. Усього ж звільнених за амністією в УРСР на 25 травня 1953 р. було вже 93 263 особи. Основна частина зазначених осіб осіла у Сталінській, Ворошиловградській, Харківській, Дніпропетровській, Київській, Запорізькій областях, тобто там, де у повоєнний період спостерігався стабільно високий рівень злочинності. Серед них було найбільше громадян, які притягувалися до кримінальної відповідальності за розкрадання державної власності (27%), за хуліганські прояви (14%), за крадіжки (13%), за спекуляцію (8%), за розбійні напади (2%), за зґвалтування (0,4%).

Органи влади стежили, щоб амністовані громадяни на місцях свого перебування обов'язково влаштувалися на роботу. За тим, як цей процес проходив і для ефективності його організації у Харківську, Дніпропетровську, Київську, Запорізьку, Ворошиловградську, Одеську і Сталінську області адміністративним відділом ЦК КПУ 20 травня 1953 р. були направлені працівники цього відділу, а також управління внутрішніх справ і Міністерства юстиції УРСР, які перебували в областях до 3 червня 1953 р.¹²⁵

Громадяни, звільнені згідно постанови про амністію, продовжували прибувати на територію республіки і в наступні місяці. На 1 червня в УРСР їх було зареєстровано 103 533 особи, на 11 червня – 128 190 осіб. Постійне занепокоєння у керівництва країни викликало те, що не всі амністовані займалися суспільно корисною працею, тобто не ставали на шлях «виправлення». Так, з числа прибулих в Україну влаштувалось на роботу лише 92 902 особи, або 72,5%. Щоправда серед непрацюючих, за даними органів міліції, нараховувалось 9 508 громадян (7,4%), які були на утриманні родичів, домогосподарками, пенсіонерами і хворими, тому

працевлаштування не потребували. Однак залишалось ще 26 380 осіб, або 20,6%, для яких це необхідно було зробити у найкоротший термін. Щодо регіонів, то найкраще процес працевлаштування звільнених за амністією проходив у Чернівецькій (99,7%), Станіславській (99,4%), Волинській (93,2%), Кіровоградській (92,3%) областях, багато гірше у промислових районах УРСР, особливо у містах. Так, у Сталінській області не було працевлаштовано 5 699 осіб, з них у м. Сталіно – 822; у Київській області – 1975 осіб, з них у Києві – 1 707, або 47,9% від числа прибулих громадян. У Дніпропетровську не працювало 750 амністованих (30,3%), Одесі – 913 (23,9%), Харкові – 1 039 (26,7% від прибулих)¹²⁶.

Незважаючи на важливість для центральних органів влади питання працевлаштування звільнених громадян, регіональне керівництво почало ним серйозно займатися лише після відповідної постанови Ради міністрів СРСР від 30 травня 1953 р. Ситуація ускладнювалась тим, що деякі керівники установ та підприємств відмовлялись приймати на роботу цю категорію осіб. Були як безпідставні відмови, так і цілком виправдані, оскільки деякі звільнені громадяни намагались поновитися на старих місцях роботи, особливо в торгівельних організаціях Київської, Харківської, Дніпропетровської, Волинської областей. Однак існувала й така категорія осіб, які взагалі відмовлялись виконувати будь-яку роботу, зокрема, у Запорізькій і Сталінській областях. Дехто, відмовляючись влаштовуватись на роботу, мотивував свої рішення тим, що мав гроші, зароблені у таборах, тож хотів 2–3 місяці відпочити. Але були й такі, як, наприклад, двічі засуджений і звільнений за амністією Триманов, котрий у розмові з начальником 3-го відділу міліції Запоріжжя категорично заявив: «Що хочу, то буду робити, крав і буду красти, а піймаєте – будете судити».

Всього, за даними Республіканського управління міліції, з 27 березня до 1 жовтня 1953 р. на територію УРСР прибуло і було прописано 176 024 амністованих громадянина, зокрема, у Київ – 4 872 особи, в обласні центри республіки – 36 015, у інші міста областей – 50 504, у решту населених пунктів – 84 633 особи. Із загального числа прописаних працевлаштувалося 159 225 громадян (91%), з них у Києві – 3 831 особа, в обласних центрах – 30 311, в інших містах – 45 262, у решті населених пунктів – 79 821 особа. Непрацюючих було 16 799 осіб, у тому числі утриманців і хворих – 13 427. Найбільша кількість громадян, які звільнились з місць ув'язнення за амністією і прибули на територію України розмістилась у таких областях і містах республіки¹²⁷:

Область	Прописано	Працевлаштовано	Не працевлаштовано	У т.ч. не працевл. утриманців і хворих
Сталінська	17953	16238	1715	1180

м. Сталіно	4228	3696	532	453
Ворошиловградська	10487	9290	1197	1096
Дніпропетровська	9553	8990	563	498
м. Дніпропетровськ	3476	3117	359	324
Вінницька	7881	7201	680	572
Київська	7236	6969	267	160
м. Київ	4872	3831	1041	956
Полтавська	7766	7402	364	341
Харківська	6877	6106	771	449
м. Харків	5136	4195	941	744
Запорізька	6722	6124	598	560
Чернігівська	6593	6112	481	338
К.-Подільська	6361	5848	513	416
Сумська	6348	5528	820	531
м. Одеса	5360	4683	677	606
Херсонська	4953	4539	414	304

Досить проблематичною у післявоєнний час у республіці була ситуація й у середовищі співробітників та військовослужбовців МВС і МДБ УРСР, серед яких спостерігалася велика кількість порушень законодавства та дисципліни, що у свою чергу позначалося на загальному стані дотримання законодавства в УРСР та повільному зростанні темпів боротьби зі злочинністю.

З особливою силою сваволя службовців силових структур проявилася на заході республіки, де йшла боротьба радянської влади із рухом опору військ УПА, і де місцеве населення в ході знищення формувань повстанців зіштовхнулося із проявами незаконних дій людей у погонах. Часто, прикриваючись боротьбою з «бандформуваннями», вони принижували, грабували та убивали безвинних громадян. Влада намагалася певним чином боротися з такими проявами поведінки особового складу силових структур, але часто порушники залишалися безкарними або несли за свої злочинні дії надто слабке покарання. Хоча інколи убивці й каралися смертною карою, але загальна політика партійного керівництва країни не примушувала «силовиків» особливо задумуватися над наслідками своїх дій.

Наведені нижче випадки свідчать про це досить красномовно. Так, оперуповноважений Комарновського районного відділу МВС Дрогобицької області Григор'єв 27 січня 1946 р. у нетверезому стані при допиті громадян села Вірлі А. Михайлишина, А. Карась і П. Дуда вимагав необхідні йому свідчення, нецензурно висловлювався, застосовував фізичну силу. Того ж дня, не отримавши свідчень, з особистої зброї застрелив мешканця села Бірги Комарновського району Ф. Заваринського. 20 березня 1946 р. Військовий трибунал військ МВС Дрогобицької області на закритому засіданні у присутності особового складу засудив Григор'єва до розстрілу. Дільничний уповноважений Отинійського РВ МВС Станіславської області

М.Л. Єрмінов 22 серпня 1945 р. був направлений старшим на чолі оперативної групи для боротьби з формуваннями УПА. Під час операції були затримані 16-річний підліток Романюк та 12-річний хлопчик Совчак. Особисто, у присутності бійців, Єрмінов безпідставно застрілив обох дітей. Військовий трибунал Станіславської області в березні 1946 р. у клубі м. Отинь за присутності особового складу працівників міліції засудив його до розстрілу. Помічник оперуповноваженого Костопільського райвідділу МВС Рівненської області К.А. Процук 1 листопада 1944 р. під час допиту бив затриману Мельник, після допиту, супроводжуючи у КПЗ, скинув її зі сходів другого поверху, потім вивів за будинок і розстріляв. 17 січня 1946 р. Військовий трибунал Рівненської області засудив Процука до 10 років позбавлення волі.

16–17 березня 1946 р. у Луцьку Військовий трибунал Волинської області у місці розташування 277 полку військ МВС за участі особового складу розглядав справу з обвинувачення сержанта згаданої частини Бомбіна та ще восьми осіб військовослужбовців цієї частини. Слідство встановило, що Бомбін з військовослужбовців полку створив озброєну банду. Здійснюючи самовільні відлучення з розташування частини, вони виїздили на автомобілях у прилеглі до міста райони, де здійснювали озброєні напади на господарства селян. Видаючи себе за бійців УПА, бандити забирали у селян одяг, цінності, продукти харчування, худобу, били їх, погрожували вбивством. Грабували навіть удень на дорогах. Загальна вартість пограбованого становила 131 тис. руб. Бомбін, як організатор, брав участь у 12 озброєних нападах, не рахуючи денних грабунків на дорогах. За обвинуваченням у бандитизмі він був засуджений до розстрілу, 5 інших осіб – до 10 років позбавлення волі, 3 особи – 8 років¹²⁸.

Бувший старший інспектор відділу спецгрупи табору військовополонених № 275 МВС гвардії старший лейтенант В.А. Чугут 15 січня 1945 р., будучи командиром роти військ МВС, з групою підлеглих бійців прибув у село Нові Криводулі Станіславської області з метою ліквідації формувань УПА. Під час проведення операції було затримано місцевого жителя І.Зінчука, продавця сільпо, безпідставно запідозреного у причетності до УПА, якого вивели на окраїну села і розстріляли. Крім цього упродовж 1945 р., зловживаючи службовим становищем, Чугут розкрадав приналежні табору продукти, обмундирування та продавав їх на базарі. Військовий трибунал Львівської області засудив Чугута до 10 років ув'язнення.

Ці та інші аналогічні справи за своїм характером були дуже серйозними злочинами, однак вони виникали перш за все внаслідок політики радянського керівництва стосовно західних регіонів України. Для голів Військових трибуналів військ МВС Українського округу вони становили надзвичайно велику соціальну небезпеку не за своєю показовою

тенденцією до всездозволеності службовців МВС–МДБ, а тим, що в умовах Західної України «контрреволюційні організації українсько-німецьких націоналістів ще продовжували свою ворожу роботу проти Радянської влади», тому могли налаштувати велику кількість людей проти ще не вкоріненої у цьому регіоні України влади комуністів. Тому лінія судових репресій щодо справ даного виду злочинів у середовищі органів МВС-МДБ і військ МВС мала проводитися «зі всією суворістю», що, однак, не завжди вдавалося, тому і не спонукало потенційних порушників закону відмовлятися від своїх протиправних дій.

Можна назвати типові прояви ліберального ставлення Військових трибуналів до злочинців у формі. Так, Військовий трибунал Волинської області засудив до 4 років позбавлення волі умовно колишнього уповноваженого Горохівського райвідділу МВС Чернишова. Він був визнаний винним у тому, що, будучи старшим групи у боротьбі з формуваннями УПА, не здійснював контролю за підлеглими, внаслідок чого вони привласнювали речі, вилучені при обшуках, вчиняли побиття і розстріли громадян. Окрім того, за розпорядженням Чернишова, був розстріляний громадянин Барило. Цей же трибунал у кінці 1945 р. виніс два подібні вироки. 2 грудня 1945 р. до 5 років ув'язнення було засуджено колишнього лейтенанта 169 полку військ МВС Павлова, який розстріляв громадянку Данилюк після того, як під час допиту не отримав від неї доказів щодо її причетності до УПА. Того ж числа до 5 років умовно було засуджено командира комендантського взводу 169 полку військ МВС Кагана за хуліганські прояви, знущання над громадянами, спробу зґвалтування 12-літньої дівчинки, втрату зброї. За усіма трьома справами головував член Військового трибуналу Ортяков. Вказані вироки були опротестовані і відмінені Військовим трибуналом округу, справи повторно розглянуті, Ортяков з посади звільнений, однак переведений на роботу секретаря у тому ж Військовому трибуналі.

19 грудня 1945 р. Військовий трибунал військ МВС Тернопільської області під головуванням члена Військового трибуналу Гоячова засудив на 5 років умовно старшого лейтенанта 223 бригади військ МВС Риженкова. Під час допиту він намагався вибити зізнання у громадянки Григорчук (1927 року народження), яку запідозрили у зв'язках з УПА; у нетверезому стані гвалтував її. Знаковим у цій справі є те, що вона переглядалася двічі, хоча протиправність і зухвалість учиненого очевидна. Військовий трибунал округу постановою від 4 січня 1946 р. вирок відмінив через м'якість покарання. Удруге той самий Військовий трибунал під головуванням майора юстиції Летягіна 13 лютого 1946 р. знову засудив Риженкова на 5 років умовно. Вирок ще раз опротестували

та відмінили. Питання стосовно майора Летягіна було розглянуто на парткомі, і за проявлений лібералізм на нього наклали партійне стягнення.

Заступник начальника Вашківського райвідділу МВС Чернівецької області Лазарєв, перебуваючи 6 травня 1945 р. у районі села Костинці Вашківського району на операції з ліквідації формувань УПА, затримав у будинку двох місцевих мешканців – Штефанюк і Драфта. На шляху через ліс внаслідок небажання вести із собою у райцентр затриманих громадян розстріляв їх. Військовий трибунал під головуванням капітана юстиції Шувалова засудив Лазарєва лише до 3 років позбавлення волі, після чого, на підставі указу від 7 липня 1945 р. про амністію – звільнив.

Строки розгляду подібних справ були досить повільними, що не сприяло зменшенню кількості порушень законодавства, а лише утверджувало порушників у думці, що представники влади на місцях закриють очі на їхні злочинні дії. Понад 50% справ розглядалися у термін більше 10 днів (за виключенням Військового трибуналу Волинської області), у Станіславській, Чернівецькій, Львівській областях – більше 20 днів. Основна причина цього – несвоєчасне етапування, невчасна явка свідків, великий обсяг роботи у трибуналах. Інший показовий чинник – безвідповідальність і неоперативність окремих працівників трибуналу. Терміни від моменту здійснення злочину і до того, як справа дійде до Військового трибуналу, залишалися надто тривалими. Голови й оперативні працівники Військових трибуналів на ці факти не реагували, вищі інстанції не інформували, а, відповідно, не вели боротьби за скорочення термінів попереднього слідства і своєчасного викриття здійснених злочинів¹²⁹.

За другий квартал 1946 р. всіма військовими трибуналами військ МВС західних областей України і трибуналами з'єднаних військ МДБ, розміщених на території західних областей, було розглянуто 133 справи, за якими засудили 187 осіб. По відомствам вони розподілялися наступним чином: МВС – 92 особи, війська МВС – 86, МДБ – 9. З них засуджених осіб офіцерського складу було 58, сержантів – 18, рядових – 111. За партійною приналежністю розподіл був наступним: членів ВКП(б) – 40 осіб, комсомольців – 37, безпартійних – 110. Серед поширених злочинів у цей період часу можна відмітити погрози зброєю та убивства/побиття мирних мешканців, вимагання у них спиртних напоїв та харчів; безчинства у сільських населених пунктах; гвалтування жінок; незаконні допити та арешти; вибивання свідчень щодо загонів УПА та багато інших. Усього ж за видами злочинів найбільше було грабежів, розбійних нападів та насильницьких дій – 72 випадки, самочинних розстрілів і поранень – 44, хабарництва – 43, незаконних затримань і обшуків – 15, незаконного вилучення майна – 10 випадків¹³⁰.

Голова Військового трибуналу військ МВС Українського округу полковник юстиції Ситенко, який доповідав секретарю ЦК КП(б)У про порушення військовослужбовцями військ МВС і працівниками органів МВС і МДБ законодавства, відмічав, що за окремими справами трибунали виносили недостатньо суворі покарання, що не відповідало особливій жорстокості здійснених правопорушень. Так, старший уповноважений Мукачівського оперативного відділу Бородайчук 16 березня 1946 р. викликав до себе у кабінет затриману М. Бодолму, яку згвалтував. За свій злочин він був засуджений Військовим трибуналом Закарпатської області лише до 2 років позбавлення волі. Військовослужбовці панцерника військ МВС Сотніков і Проскурін у нетверезому стані 27 лютого 1946 р. напали на стрілочницю залізничної будки Городнюк. Намагаючись згвалтувати, Сотніков поранив її з пістолета і, побоюючись відповідальності, убив двома пострілами. За вчинене Військовий трибунал 32 дивізії засудив Сотнікова до 10 років позбавлення волі, Проскуріна – 5. Лейтенант 330 полку військ МВС Нікітін незаконно затримав громадянина Пай, якого відвів у поле і розстріляв. Військовий трибунал 32 дивізії засудив його до 7 років ув'язнення. Однак жорсткі заходи щодо недопущення винесення й надалі подібних м'яких вироків головою вжиті не були. Трибуналам округу він зробив лише загальні вказівки.

У лютому 1947 р. вищезгаданий полковник юстиції Ситенко доповідав секретареві ЦК КП(б)У Коротченку про факти порушень законодавства військовослужбовцями військ МВС і працівниками органів МВС і МДБ за четвертий квартал 1946 р. Відмічалось, що усіма підвідомчими трибуналами Українського округу було розглянуто 133 справи, за якими засудили 156 осіб, з них співробітників МВС – 91 особу, МДБ – 15, військовослужбовців військ МВС – 50 осіб. Серед злочинних проявів найбільш характерними залишалися грабежі, розбій, насильство – 33 справи, незаконні розстріли і поранення – 32 справи, незаконне затримання і обшуки – 29 справ. За здійснені злочини на строк 5–9 років позбавлення волі було засуджено 71 особу (45,5%), більше 10 років – 40 осіб (25%), 5 осіб були засуджені до розстрілу¹³¹.

З виписки огляду судової практики Військових трибуналів військ МВС Українського округу у справах стосовно працівників міліції дізнаємося, що у першому півріччі 1947 р. підвідомчими трибуналами військ МВС було розглянуто 420 справ щодо співробітників органів міліції, у яких фігурувало 476 осіб, тоді як у другому півріччі 1946 р. було розглянуто 334 справи стосовно 388 осіб (без Військових трибуналів Харківської, Чернігівської, Тернопільської, Миколаївської і Волинської областей). З числа засуджених 374 особи (78,6%) належали до рядового складу та не мали звань, до офіцерського складу належало 82 особи (17,2%).

Найбільша кількість порушників закону серед офіцерів була в Одеській області – 29,4%, Дніпропетровській – 25%, Київській – 17,2%. Судимість серед працівників міліції за місцем роботи в основному припадала на міські органи міліції. Вони склали 51% усіх засуджених. Основна маса засуджених припадала на працівників міліції з досвідом служби до 3 років – 77,3%, з них зі стажем до 1 року було 36,1% осіб, інші 22,7% становили особи зі стажем від 5 років і більше. Членів, кандидатів у члени ВКП(б) та комсомольців було 34,8% щодо усієї кількості засуджених працівників міліції у першому півріччі 1947 р.

Найбільш поширеними злочинами були: порушення законодавства – 127 засуджених (26,7%), хабарництво – 67 (14,1%), дезертирство – 48 (10%), убивство – 20 (4,2%). Найбільша кількість порушень законодавства спостерігалася у Київській, Тернопільській, Сталінській областях; хабарництва – Сталінській, Дніпропетровській, Запорізькій областях. Покарань на строк від 5 років і більше було 46,8%, від 3 до 5 років – 25,8%.

Серед дисциплінарних проступків найбільше було випадків пияцтва – 423, порушень законодавства – 129, зловживань службовим становищем – 124, невиконань наказів – 123; всього дисциплінарних порушень серед співробітників міліції у першому півріччі 1947 р. було – 1993. Відмічалось, що дисциплінарні порушення часто вчиняв офіцерський склад – 51,2%, сержантський – 4,5%. Найбільша кількість дисциплінарних порушень спостерігалася у Київській області – 430, Харківській – 248, Дніпропетровській – 223, Житомирській – 132. Причиною злочинності та частих дисциплінарних порушень у середовищі працівників міліції була відсутність контролю за роботою підлеглих, що відмічалось у багатьох областях – Київській, Харківській, Дніпропетровській, Полтавській, Сумській, Сталінській, Вінницькій, Чернігівській, Львівській, Дрогобицькій, Тернопільській і Волинській.

Серед особового складу військ МВС і МДБ упродовж першого півріччя 1947 р. стався 1091 злочин, за яким було засуджено 1301 особу. (У першому кварталі 1946 р. сталося 1514 злочинів, засуджено – 1631 особу, у другому – відповідно 1304 і 1515 осіб). Серед злочинних проявів найбільше було крадіжок державного майна і особистої власності громадян (214), службових зловживань (185), самовільних відлучок (116), дезертирства, убивств і поранень, бандитизму, грабежів. Основними причинами такої ситуації у військах МВС і МДБ була відсутність належного військового порядку. Догани, які оголошувалися особовому складу, всерйоз не сприймалися, була поширена практика «попустительства», а інколи й прямого заохочення до злочинних проявів з боку офіцерського складу і начальників гарнізонів¹³².

Зокрема, командуючий військами Львівського округу генерал-полковник Попов доповідав секретарю ЦК КП(б)У М. Хрущову про випадок обстрілу 9 січня 1946 р. по дорозі у Рівне в Тучинський табір двох авто 100 і 38 полків 10 механізованої дивізії та ситуацію, яка склалася у ході його розслідування. З метою виявлення формувань УПА, які запідозрили у вчиненому, у сусіднє село В.-Житень було направлено дві групи військовослужбовців. Оскільки попередньої домовленості про одночасні дії двох груп не було, вони обстріляли одна одну, що внесло дезорганізацію у ряди військовослужбовців. Усім цим та недостатнім контролем офіцерського складу скористалася частина бійців, які розійшлися по селу, здійснюючи грабежі і гвалтування. У них брали участь старший лейтенант Морозов і молодший лейтенант Посеніцький. У результаті безчинств військовослужбовців було убито 6 осіб, з них троє дітей, спалено 6 помешкань та 18 підсобних будівель. За фактом злочинних дій були заарештовані і засуджені старший лейтенант Морозов, лейтенант Бобильков, молодший лейтенант Посеніцький і 6 рядових.

Заступник начальника інспекції окружного комітету МВС УРСР підполковник Петров 10 вересня 1946 р. відмічав, що 12 червня 1946 р. оперуповноважений Дублянського райвідділу МВС Дрогобицької області молодший лейтенант С. Полтусов спільно з помічником оперуповноваженого того ж райвідділу МВС Д. Яновським і бійцями винищувального батальйону для виконання оперативного завдання відправилися у село Колонія. Прибувши туди, відрекомендували себе бійцями УПА. Полтусов без будь-яких підстав розстріляв місцевого жителя О. Решетаря (1929 року народження). Яновський побив Р. Юрковську і її чоловіка Стрілецького. За вчинені дії Полтусов і Яновський були заарештовані.

Відповідальний організатор оргінструкторського відділу ЦК КП(б)У Степанов доповідав 24 жовтня 1946 р. завідувачу цього відділу Зленку у справі бандитсько-грабіжницької групи військовослужбовців 656 полку 116 стрілецької дивізії. За цією справою 17 травня 1946 р. Військовий трибунал 52 армії засудив капітана Варавка і сержанта Семенова до розстрілу, сержанта Акулова – до 20 років каторжних робіт, старшого сержанта Євсівлєєва – до 8 років виправно-трудових таборів, рядового Трушина – до 10 років позбавлення волі.

Заступник начальника УМВС Рівненської області майор Гаврилов 11 листопада 1946 р. повідомляв про те, що в ніч на 15 вересня 1946 р. у Вербський райвідділ МВС надійшла інформація про убивство 62-річного жителя села Стовбець Т. Котульського і 3-місячної дитини, поранення і пограбування 3-х мешканців села. У результаті оперативних слідчих дій були виявлені військовослужбовці взводу зв'язку 88 КААТП: старший сержант Д. Кушнірук (1922 року народження, українець, уродженець

Волинської області, перебував у лавах збройних сил з 1944 р.) і ефрейтор О. Дождев (1922 року народження, росіянин, уродженець Горьківської області). 29 вересня 1946 р. у приміщенні районного клубу міста Верба відбулося відкрите судове засідання Військового трибуналу 14 повітряної армії, на якому були присутні близько тисячі мешканців районного центру і близько ста мешканців села Стовбець. Указаних військовослужбовців було засуджено до розстрілу¹³³.

Серйозні порушення законодавства допускали також працівники органів прокуратури та суду, про що завідувач відділом Управління кадрів ЦК КП(б)У Стеценко доповідав 2 грудня 1947 р. секретарю ЦК КП(б)У Д.Коротченку. У доповідній записці Стеценка відмічалось, що у представленому ЦК КП(б)У звіті «Про заходи з укріплення соціалістичної законності і радянського правопорядку в Україні» Прокурор УРСР Руденко і міністр юстиції Панасюк правильно вказали на вади роботи партійних і радянських органів та господарських організацій у справі боротьби з кримінальною злочинністю. Однак при цьому вони недостатньо і не самокритично показували роботу органів власне Прокуратури і суду, не аналізували серйозних недоліків у роботі як самої Прокуратури УРСР та Міністерства юстиції, так і їх органів на місцях, хоча, про що наголосив Стеценко, вказані органи працювали вкрай незадовільно і у їх роботі спостерігалися серйозні недоліки та помилки.

Через слабкий контроль роботи органів прокуратури та суду в окремих областях і, зокрема, у Західній Україні, багато прокурорів і народних суддів допускали грубі відхилення, слабо вели боротьбу з кримінально-злочинними елементами і своєю неприциповістю сприяли порушенням й нерідко самі допускали їх. Прокурор УРСР і міністр юстиції особливо незадовільно керували судово-прокурорськими органами західних областей, які не враховували специфіки роботи у цьому регіоні, внаслідок чого прокурори виносили політично неправильні, тобто невігідні для центральної влади постанови та судові вироки і рішення. Багато міських і районних прокурорів не виступали на судових засіданнях у якості державних обвинувачів з викриття кримінально-злочинних елементів. Погано здійснювався нагляд за роботою органів міліції, МВС УРСР і проявлявся лібералізм щодо працівників міліції, які порушували закони¹³⁴.

Наприклад, за перше півріччя 1947 р. органи міліції МВС безпідставно затримали більше 18 тис. громадян та звільнили у процесі слідства внаслідок припинення справ і за виправдальними вироками 2354 особи. Прокурори, які несли відповідальність за кожний незаконний арешт поряд з працівниками МВС, як правило, залишалися безкарними. Так, у Кам'янці-Подільському упродовж тривалого часу (з 1944 до 1947 рр.) начальник відділу МВС Стасюк грубо порушував законодавство,

безпідставно затримував і тримав під слідством багатьох громадян, однак прокурор міста Мосунов, знаючи про це, не вживав заходів щодо припинення беззаконня, більш того, нерідко сам санкціонував такі протиправні дії. Окрім того Мосунов скомпрометував себе злочинними зв'язками з корисливою метою із підслідними особами, з якими систематично розпивав спиртні напої. Однак до втручання Управління кадрів ЦК КП(б)У ні обласна прокуратура, ні прокуратура УРСР не ставила питання щодо звільнення Мосунова з роботи і притягнення його до кримінальної відповідальності.

Внаслідок безвідповідального ставлення до добору кадрів на роботу в органи суду і прокуратури зараховували осіб, які «не викликали політичної довіри»: засуджених, морально «розкладених», хабарників і раніше відрахованих з цих органів за компрометуючими матеріалами. Внаслідок цього на окремих важливих ділянках прокурорської і судової роботи виявлялися випадкові та неперевірені люди, а часом і державні злочинці, які прагнули працювати у правоохоронних органах, щоб використовувати їх із корисливою метою.

Матеріали перевірок показували, що серед судово-прокурорських органів УРСР усе поширенішим ставав такий вид злочинів, як хабарництво. Упродовж 1946 р. було притягнуто до кримінальної відповідальності і засуджено за хабарі 22 працівника судів і 23 працівника органів прокуратури. За цей час було знято з роботи і притягнуто до відповідальності за грубі порушення законодавства 84 судових і 67 прокурорських працівників. Указані відомості про факти хабарництва були неповними, оскільки Міністерство юстиції і Прокуратура УРСР не мали інформації про кількість точно встановлених випадків хабарництва. У центральних органах цих відомств не надавалась необхідна увага ні сигналам щодо хабарів, ні самим фактам хабарництва у середовищі судово-прокурорських працівників, оскільки хабарництво не розглядалося їх керівництвом як негативні події надзвичайної важливості¹³⁵.

Упродовж 1947 р. були виявлені факти групового і систематичного отримання хабарів судово-прокурорськими працівниками Києва. Так, багаточисельна група співробітників київської міської прокуратури – Лозин, Таскаєв, Шевченко, Левченко та ін. – тривалий час незаконно припиняла кримінальні справи, звільняла з-під варті знаних кримінальних злочинців, за що отримувала великі хабарі. Наприклад, лише Таскаєв за такі злочинні дії отримав 135 тис. руб. На початку 1947 р. усі вказані злочинці були засуджені. У серпні 1947 р. за фальсифікацію справи засудженої спекулянтки було спіймано на отриманні хабара на суму 30 тис. руб. члена Вінницького обласного суду Кошину. Народний суддя з дільниці Ворошиловграда

Кошевой за звільнення з-під варті розтратника Мознева отримав хабар на суму 3500 руб. та 2 відрізи тканини, за що був арештований.

Показовим є приклад з колишнім прокурором Одеси Фірябовим, який упродовж тривалого часу здійснював злочини при розгляді справ з житлових питань. Налагодивши стосунки з рецидивістом Козловським, що працював юристом «Особгастронома», він почав здійснювати незаконні операції, за які брав хабарі. У кінці 1945 р. на прохання Козловського Фірябов припинив справу з виселення Блехмана, за що отримав хабар на суму 4 тис. руб. Улітку 1946 р. за відміну постанови райпрокуратури щодо вилучення однієї кімнати у Дудченко отримав хабар на 6 тис. руб. і 2 золотих годинника; тоді ж, за звільнення з-під варті Горосевич і Чичко – 13 тис. руб.; у грудні 1946 р., за припинення справи з обвинувачення Вакса – 12 тис. руб. Така кількість злочинів високою посадовою особою могла статися лише внаслідок безконтрольності обласної і республіканської прокуратури, які не перевіряли роботу Фірябова з часу звільнення Одеси від німецько-фашистських окупантів. Лише у вересні 1947 р. Фірябов був засуджений до 8 років позбавлення волі.

ЦК КП(б)У постановою від 28 листопада 1946 р. зобов'язав Прокуратуру УРСР здійснити необхідні заходи щодо припинення явищ хабарництва, які підривали авторитет органів прокуратури. Однак прокурор УРСР Р.Руденко і його заступник Ф.Глух особливого значення цій постанові не надали і відчутних практичних заходів із налагодження рішучої боротьби з порушниками закону і хабарниками серед прокурорських працівників не провадили. Факти хабарів судово-прокурорськими працівниками й надалі не розглядалися у Прокуратурі та Міністерстві юстиції УРСР як надзвичайно негативні явища, на засіданнях колегії Міністерства юстиції і оперативних нарадах при Прокуратурі УРСР дане питання також не обговорювалося і не ставилося питання щодо відповідальності керівників судових органів. Як зазначав завідувач відділом Управління кадрів ЦК КП(б)У Стеценко, ситуація була схожа на небажання «виносити сміття з хати».

Окрім того Міністерство юстиції УРСР мало відомості про те, що деякі судді надто ліберально ставилися до випадків хабарництва. Зокрема, народний суд Ольчинського району Волинської області засудив Ткачука, який брав хабарі, до примусових робіт, мотивуючи таке легке покарання тим, що він брав їх уперше. Відповідальність за існуючий стан речей Стеценко покладав на відсутність контролю роботи органів суду і прокуратури з боку Прокурора УРСР Руденка і міністра юстиції УРСР Панасюка¹³⁶.

В органах міліції МВС УРСР надто повільно знижувалися порушення різних видів та аморальні прояви. Щодо політико-морального стану і

партійно-політичної роботи у середовищі правоохоронних органів начальник політвідділу Управління міліції МВС УРСР Максимов 28 березня 1949 р. направив доповідь завідувачу адміністративним відділом ЦК КП(б)У Г. Дроздову. Було зазначено, що до областей, де відсоток порушень був вищим за середній у республіці, належали Житомирська, Київська, Харківська, Чернігівська області і Київ. Серед працівників міліції кількість осіб, які допустили аморальні прояви і порушення у 1947 р. було 6270 осіб, що складало 16,6% особового складу, у 1948 р. – 5244 особи (14%).

Серед правопорушень найбільш поширеними були пияцтво (у 1947 р. – 1498 осіб і у 1948 р. – 1380 осіб), невиконання наказів (410 і 355 осіб), зловживання службовим становищем (349 і 235 осіб), порушення законодавства (316 і 185 осіб), хабарництво (132 і 76 осіб), самогубства і спроби їх вчинення (42 і 46 осіб), морально-побутове розкладання (відповідно 16 і 38 осіб). За 1948 р. з 19150 осіб керівного складу порушень і аморальних вчинків здійснило 2976 осіб (16%), з 1674 осіб молодшого керівного складу – 237 осіб (14%), з 16509 осіб рядового складу – 2031 особа (12,2%). За здійснені проступки і злочини у 1948 р. дисциплінарні стягнення отримало 4986 працівників міліції (13,4%), у 1947 р. – 6048 осіб (16,3%). Особливу увагу звертає на себе той факт, що більшість проступків і злочинів здійснювали працівники керівної ланки (56,7%) і значна кількість комуністів (36,1%).

Постанови ЦК КП(б)У, зокрема, від 28 січня 1948 р. щодо заходів із зміцнення соціалістичної законності і правопорядку в УРСР існуючий стан речей у середовищі співробітників міліції особливо не поліпшили, оскільки окремі керівники обласних управлінь МВС і міліції, керівники органів міліції на місцях їх ігнорували. Особливо багато порушень допускали у 1948 р. і на початку 1949 р. окремі працівники міліції Ворошиловградської, Волинської, Дніпропетровської, Львівської, Станіславської, Сумської, Чернігівської областей. Окремі факти мали надзвичайно серйозний характер. Так, колишній працівник паспортного відділу Управління міліції МВС Львівської області член ВКП(б) капітан міліції Колпаков 30 жовтня 1948 р., перебуваючи у Львові, у нетверезому стані зустрів працівників обкому Хільченка і Тешенка, по яким відкрив стрільбу, нанісши важкі поранення, внаслідок чого Хільченко помер. Колпаков був засуджений до 25 років позбавлення волі. Всього у 1948 р. за вчинені злочини і порушення було засуджено військовими трибуналами 240 осіб, заарештовані у дисциплінарному порядку – 2845 осіб, оголошено доган – 824, накладено інших стягнень на 1012 осіб¹³⁷.

За дев'ять місяців 1951 р. в органах міліції УРСР за матеріалами розслідувань особливих інспекцій було притягнуто до кримінальної відповідальності 183 особи (за останні дев'ять місяців 1950 р. – 286 осіб),

до дисциплінарної – 1965 осіб (у 1950 р. – 2439 осіб). З числа дисциплінарних правопорушень у 1951 р. було арештовано у дисциплінарному порядку 1105 осіб, звільнено – 387. Серед 1965 випадків дисциплінарних порушень за порушення законодавства було притягнуто до кримінальної відповідальності 63 особи, до дисциплінарної – 273 особи, за зловживання службовим становищем – відповідно 14 і 391 особу, за халатність – 5 і 412 осіб, за пияцтво, моральне розкладання, хуліганство – 15 і 582 особи¹³⁸. Таким чином, не дивлячись на деяке зниження числа порушень і злочинів, у 1951 р. серед особового складу органів міліції продовжувала існувати велика кількість випадків недотримання законодавства під час виконання службових обов'язків, а також пияцтво і морально-побутове розкладання.

Відповідно до службового становища упродовж 1951 р. до кримінальної та дисциплінарної відповідальності було притягнуто: керівників до кримінальної – 8 осіб, до дисциплінарної – 241, працівників оперативного складу відповідно – 11 і 453 особи, дільничних уповноважених – 90 і 587 осіб, рядового складу – 50 і 366 осіб. Серед них членів і кандидатів у члени ВКП(б) до кримінальної відповідальності було притягнуто – 34 особи, до дисциплінарної – 351 особу; членів ЛКСМУ відповідно – 51 і 300 осіб; безпартійних – 98 і 714 осіб. Тож, як бачимо, із загальної кількості притягнутих до кримінальної відповідальності 90 осіб, або 49% були дільничними уповноваженими і 85 осіб – партійними і комсомольцями, що складало 46,6% від усіх засуджених.

Наявність великої кількості порушень серед особового складу органів МДБ і міліції УРСР керівництво відомства пояснювало незадовільною партійно-політичною і виховною роботою, низькою вимогливістю з боку керівного складу, відсутністю необхідного контролю роботи і поведінки підлеглих та ліберальним ставленням деяких керівників облуправлінь МДБ до порушників службової дисципліни. Наприклад, колишній начальник управління МДБ Рівненської області полковник Михальчук та його заступники – полковник Судов, підполковник Журавльов і заступник начальника кадрів Нирко не контролювали виконання службових обов'язків підлеглими. В УМДБ області були виявлені серйозні порушення законодавства, внаслідок чого до кримінальної відповідальності були притягнуті начальник 5 відділу управління МДБ майор Котляров, начальник відділення того ж відділу майор Моторкін, начальник Заріччянського райвідділу МДБ майор Циганов і старші оперуповноважені – капітан Сільченко і капітан Дрига, полковника Михальчука було знято з посади. В 9 райвідділах МДБ з 30 у цій області 50% оперативних працівників мали адміністративні стягнення, накладені на них упродовж 1950–1951 рр. (Березовський, Демидівський, Здолбунівський, Деражнянський,

Межирічський, Мизогський, Острозький, Острожецький, Сарненський райони). Декотрі начальники райвідділів МДБ, як, наприклад, Владимирецького району – Лубянський, Костопільського – Новиков та інші замість виховання підлеглих самі своїм систематичним пияцтвом і негідною поведінкою негативно впливали на них¹³⁹.

Керівництво управління МДБ, знаючи про вказані факти, мирилося з ними, «ліберальничало» і рішучих заходів до припинення подібних дій не вчиняло. Зокрема 29 жовтня 1951 р. УМДБ Тернопільської області надіслало в обласний комітет МДБ УРСР матеріали щодо звільнення з посади начальника Лановецького райвідділу МДБ підполковника Риндюка. З наданих матеріалів було видно, що Риндюк і майже весь оперативний склад упродовж двох років систематично розпивав спиртні напої з агентурою і особами, які були на обліку. У цьому райвідділі 7 оперативних працівників з 11 мали адміністративні і партійні стягнення. Керівництво Управління МДБ таким чином допустило розкладання майже цілого чекістського органу, тож МДБ УРСР 15 листопада 1951 р. поставило перед начальником УМДБ Коломійцем вимогу пояснити причини виникнення вказаної ситуації у Лановецькому районі.

Характерною рисою роботи вищих посадових осіб МДБ і міліції, як місцевого рангу, так і республіканського, було явище зверхнього ставлення до підлеглих. Велика кількість керівних працівників не бажали вислуховувати інших, особливо підлеглих їм співробітників. Такі керівники не терпіли людей, які висловлювали їм свої поради і пропозиції, оскільки вони самі все знали і не потребували порад знизу. Натомість практично всі вони самі любили багато говорити, повчати і давати постійні настанови¹⁴⁰.

Значна кількість порушень законодавства та дисципліни співробітниками органів міліції змушувала громадян хоч якось реагувати на такі факти, що вилилося у тисячі скарг, заяв і сигналів, та змусило керівництво КП(б)У 27 грудня 1951 р. прийняти постанову щодо їхньої перевірки. У січні 1952 р. вона була проведена МДБ і обласними управліннями МДБ за участі партійних органів у всіх обласних, міських і районних органах міліції, про що міністр Держбезпеки УРСР М. Ковальчук 31 січня 1952 р. доповідав секретарю ЦК КПУ Л. Мельникову. Для забезпечення виконання цієї роботи в обласні управління були направлені працівники МДБ УРСР, а з УМДБ областей направлені працівники в районні органи міліції. Перевіркою було встановлено, що за 1951 р. в органи міліції надійшло 7346 скарг, заяв і сигналів на співробітників міліції, у тому числі щодо неналежної поведінки працівників міліції – 2547, зловживання службовим становищем – 1191; грубого ставлення до скажників – 357; порушення

законодавства працівниками міліції – 1290; зв'язків працівників міліції із злочинцями – 341; інших сигналів – 1593.

Упродовж 1951 р. було розглянуто 6755 скарг і заяв, при перевірці яких підтвердилося 4033. Внаслідок цього було притягнуто до відповідальності працівників міліції: засуджено Військовими трибуналами – 68 осіб; звільнено з органів міліції – 792; знято з роботи і знижено на посадах – 222; накладено партійних і комсомольських стягнень – 175; накладено адміністративних стягнень – 2151; інші заходи впливу було застосовано до 708 осіб. Заяв скаржників було розглянуто у строки до 10 днів – 3124; до 20 днів – 1536; до 30 днів – 1182; більше місяця – 913. Заяви розглядалися начальниками органів міліції і їх заступниками. У процесі перевірки було встановлено, що в окремих органах міліції був відсутній належний облік скарг і заяв, які надходили, внаслідок чого розгляд їх затягувався і не здійснювався дієвий контроль за виконанням прийнятих рішень. Особливо погано ситуація з цього питання складалася у деяких райорганах і міських відділах міліції Дніпропетровської, Станіславської, Волинської, Чернівецької, Закарпатської, Полтавської, Вінницької і Київської областей.

Були зафіксовані факти, коли в окремих органах міліції Дніпропетровської, Житомирської, Станіславської областей скарги і заяви не реєструвалися взагалі, у результаті чого мали місце факти їх утрати. Так, в Овручському РВ міліції Житомирської області не змогли розшукати 93 заяви скаржників, у Потієвському РВ міліції цієї ж області було загублено 5 заяв. Були також виявлені випадки, коли в деяких органах міліції заяви і скарги взагалі передавалися на розгляд та прийняття по ним відповідних рішень працівникам міліції, на яких дані скарги надходили. Зокрема, 18 червня 1951 р. в Управління міліції від прокурора Ізмаїльської області надійшла скарга Тупікіної на неправильні дії начальника відділу ВБРСВ («ОБХСС») управління міліції Дардалана, учинені із нею під час допиту. Скарга за розпорядженням заступника начальника управління міліції Шевченка була передана на розгляд Дардалану. За скаргою, природно, ніяких заходів прийнято не було¹⁴¹.

У результаті формально-бюрократичного ставлення до розгляду скарг і заяв у республіці мали місце випадки, коли заяви громадян без розгляду підшивалися у справи. Серйозним недоліком було також те, що у багатьох органах міліції заявників не повідомляли про прийняті заходи за їхніми скаргами і заявами. Особливо такі факти мали місце в органах міліції Дніпропетровської, Миколаївської і Кам'янець-Подільської областей¹⁴².

Перевірка скарг громадян на працівників міліції показала, що окремі керівники органів міліції незадовільно контролювали роботу підлеглих, не проводили серед них обов'язкової для того часу виховної роботи, тому в багатьох органах міліції допускалися порушення законодавства. Подібні

факти не аналізувалися, а стосовно винних не застосовувалися суворі заходи покарання. Так, 20 грудня 1951 р. громадянка Демушкіна подала скаргу в друге відділення міліції Львова щодо проведеного незаконного обшуку її квартири. Його провів дільничний уповноважений цього відділення Галочкін, який під час обшуку погрожував арештом її матері. Факти незаконного обшуку в квартирі Демушкіної і грубості Галочкіна у ставленні до її матері підтвердилися. Однак начальник відділення міліції Кулиба замість прийняття заходів стосовно Галочкіна, навпаки, оштрафував скаржницю на 25 руб., не маючи на це жодних підстав.

3 грудня 1951 р. дільничний уповноважений Підгаєцького райвідділу міліції Тернопільської області Туркін, перебуваючи у селі Новосілка, зайшов у квартиру Манзіна 1887 року народження, ударив його по обличчю, після чого у квартирі пролунав постріл з пістолета. За вказане порушення обмежилися обговоренням Туркіна на нараді працівників міліції без покарання за здійснене. Про даний випадок начальник райвідділу міліції в управлінні міліції не доповів і про нього стало відомо лише під час перевірки райвідділу Особливою інспекцією Управління міліції.

29 вересня 1951 р. міліціонер полку регулювання дорожнього руху Управління міліції Києва Овчаренко проявив хуліганські дії, наніс побиття і образи та порвав одяг техніку трамвайного парку Панібратській, яка виконувала свої службові обов'язки. В ході розслідування цей факт підтвердився, однак, перевіряючи скаргу Панібратської, заступник командира дивізіону полку регулювання дорожнього руху Генералов у своєму висновку оцінив грубий приклад порушення законодавства як жарт з боку Овчаренка, який Панібратська не зрозуміла. Неправильно оцінивши цей випадок, командування полку обмежилося накладанням дисциплінарного стягнення на Овчаренка – догани. У ході перевірки матеріали справи були передані в Особливу інспекцію Управління міліції Києва для більш детального розслідування¹⁴³.

Встановлювалися також окремі факти, коли працівники міліції, перебуваючи поза контролем керівництва, вступали у зв'язок з кримінально-злочинними елементами. У вересні 1951 р. у Скадовському районі Херсонської області сталося убивство громадянина Бойка. Його розслідування було доручено оперуповноваженому Скадовського райвідділу міліції Ткаченку. У ході слідства він заприятелював із злочинцем-убивцею Долгорученком і не відкривав проти нього справу упродовж трьох місяців. Дружина убитого Бойка написала скаргу в редакцію журналу «Наддніпряньська Правда» і прокурору Скадовського району, в якій йшлося про те, що Ткаченко не розкривав справу Долгорученка, а розпивав разом із ним спиртні напої. Лише після цієї скарги 15 листопада 1951 р. проти Долгорученка було розпочато кримінальне провадження, у результаті якого

його було заарештовано та засуджено до 5 років виправно-трудових таборів. Однак факти зв'язку Ткаченка із злочинцем розслідувані не були і відповідальності він за це не поніс.

2 січня 1951 р. у Харцизький райвідділ міліції Сталінської області надійшла заява від Кара-Огли стосовно того, що громадянин Роговий тероризував його сім'ю і погрожував убивством. Факти, наведені Кара-Огли, підтвердилися, однак старший уповноважений райвідділу міліції Щербина став на шлях захисту порушника і не відібрав у Рогового рушницю, з якої останній здійснював обстріл квартири Кара-Огли. Під час розслідування Щербина всіляко вигороджував Рогового, оскільки, як було встановлено, розпивав із останнім спиртні напої.

Замість рішучої боротьби з пияцтвом і аморальною поведінкою співробітників міліції окремі начальники органів правопорядку залишали їх учинки без покарань. Так, 15 квітня 1951 р. міліціонер Дунаєвського райвідділу міліції МДБ Кам'янець-Подільської області Данилюк у нетверезому стані здійснив хуліганські дії, за що був заарештований на 3 доби. 9 вересня той же Данилюк, перебуваючи у селі Голозубенцях, у нетверезому стані учинив у сільській раді дебош, ображав учителів і наніс побої голові сільради Сидоріну. За допомоги дільничного міліціонера Данилюк був зв'язаний і доставлений у райвідділ міліції. Керівництво райвідділу МДБ і міліції двічі ставили питання перед Управлінням міліції області про звільнення Данилюка як невинуватого п'яницю, який своїми діями дискредитував органи правопорядку, однак він залишався непокараним. На час проведення інспекції Данилюка все ж з органів міліції звільнили¹⁴⁴.

Заступник заведмістративним відділом ЦК КП(б)У Голинний та інструктор адмінвідділу ЦК КП(б)У Кузьменко відмічали у звіті секретарю ЦК КП(б)У Мельникову, що незадовільна робота з вивчення справ і політичних якостей співробітників міліції, слабке налагодження політико-виховної роботи та відсутність належної кадрової роботи вплинули на значну зміну кадрів. Так, у 1951 р. в органи міліції було прийнято 10 157 осіб, а звільнено – 7 279. Міністерство держбезпеки УРСР було змушене вжити заходів з поповнення органів міліції кадрами керівного складу, в результаті чого на роботу в органи міліції було направлено 642 працівника органів МДБ. Також керівними кадрами було поповнено республіканське управління міліції, управління міліції Ізмаїльської, Станіславської, Сталінської областей і Львова. Крім того у відповідності з постановою ЦК КП(б)У від 14 грудня 1951 р. було направлено на керівну роботу в органи міліції 40 осіб з числа партійно-радянських працівників¹⁴⁵.

Однак проблема добору кадрів і поведінки особового складу органів міліції залишалася актуальною й надалі. Для прикладу можна навести

ситуацію, яка склалася у Вінницькій області, де рівень боротьби зі злочинністю на початку 1950-х рр. був одним з найнижчих у республіці, що не в останню чергу було спричинено «кадровим питанням».

2 липня 1952 р. начальник управління міліції УМДБ у Вінницькій області полковник Калесников надіслав заступнику адмінвідділом Голинному відповідь з питання аморальних проявів, які мали місце серед особового складу органів міліції Вінницької області. Зазначалося, що за штатом в області мало бути 1505 працівників міліції, однак на липень 1952 р. їх було 1 417 (у тому числі керівного складу – 115 осіб). З 1 січня 1951 р. до 1 липня 1952 р. серед особового складу органів міліції сталося 148 випадків аморальних проявів і порушень дисципліни (у 1951 р. було 94 випадки, у 1952 р. – 54). З них у 1951 р. було 12 випадків порушення законодавства, 41 – пияцтва, 15 – халатності. Порушення скоїли 53 особи комуністи, 18 – комсомольців, 23 – безпартійних, 52 особи належали до керівного складу органів міліції. З 54 випадків аморальних проявів за 1952 р. до керівного складу належало 35 осіб порушників. За вчинені правопорушення 16 осіб звільнили з органів міліції, 4 – понизили на посадах, 24 – арештували у дисциплінарному порядку, 5 – оголосили догани.

Указувалося, що за перше півріччя сталися дуже серйозні випадки порушення дисципліни та аморальних проявів. Головною причиною, яка призводила до цього, називався низький політичний і загальноосвітній рівень багатьох начальників органів міліції. З усіх 48 начальників райвідділів міліції лише 8 осіб мали середню освіту. Як зазначав Калесников, вони не брали участі у партійно-політичному житті колективів, тому не могли «правильно виховувати» та керувати особовим складом і бути прикладом у службовій діяльності, побуті та дисципліні. Ці начальники «бездушно і неухважно ставилися до потреб і запитів підлеглих». До числа таких начальників належали Потапов – Самгородокське районне відділення міліції (РВМ), Терешко – Плисківське РВМ, Мекушко – Ситківцецьке РВМ, Костенюк – Шпиківське РВМ, Севостьянов – Погребищенське РВМ, Вознюк – Вінницьке РВМ та інші¹⁴⁶.

Низький рівень розвитку, повна бездіяльність керівної ланки місцевих органів міліції призводили до розвалу агентурно-оперативної роботи і зводили нанівець роботу з налагодження громадського порядку, організацію боротьби з кримінально-злочинними елементами і розкрадачами державної й особистої власності. Такі начальники ставали на шлях «пиятик і розкладання»: Чечельницьке районне відділення міліції – Ярошенко, Турбівське – Лещенко, Бершадське – Вихованець, Літинське – Касьянов, Чернівецьке – Андріященко та інші. Деякі начальники міських райорганів МДБ не контролювали роботу органів міліції, у результаті чого у деяких з них процвітало пияцтво, бездіяльність, порушувалася

дисципліна серед особового складу міліції і не велася боротьба із злочинцями. До таких райвідділів належали Хмельницьке – начальник Носенко, Вінницьке – Вокалюк, Шпиківське – Рог, Іллінецьке – Романов, Жмеринське – Александров.

Керівництво Управління міліції області не завжди своєчасно приймало рішення і застосовувало заходи щодо п'яниць і нероб, сподіваючись, що вони самі виправляться і будуть «чесно працювати». Звільнити з органів міліції цю категорію осіб було важко, оскільки відділ кадрів Управління міліції не мав належного резерву для їх заміни, що гальмувало дії з очищення органів міліції від п'яниць та інших «шкідливих людей» (Маликов – Хмельницький районний відділ міліції, Андріященко – Чернівецький, Вихованець – Бершадський, Потапов – Самгородокський). Окрім того працівники Особливої інспекції неглибоко, поверхово проводили розслідування справ, заведених на співробітників міліції, що у свою чергу не дозволяло до кінця вивчити причини аморальних проявів. Працівники політчастини погано знали дійсний стан справ у райвідділах. Не протидіяли аморальним проявам і партійні організації. У деяких з них не регулярно проводилися засідання бюро, рідко скликалися партзбори, до того ж на них майже не піднімалися питання дисципліни і службові питання, партійні доручення не виконувалися, або члени партії їх взагалі не мали¹⁴⁷.

Відповідно до довідки заступника начальника відділу кадрів МДБ УРСР підполковника Сінцова можна простежити динаміку кількості працівників, звільнених і виключених із списків особового складу органів МДБ УРСР з 1 січня 1949 р. до 1 березня 1952 р. Зокрема, у зв'язку з переходом на іншу роботу було звільнено всього 117 осіб (у 1949 р. – 22 особи, 1950 р. – 50, 1951 р. – 44, за два місяці 1952 р. – 1); як таких, що не впоралися з роботою, звільнили 637 осіб (у 1949 р. – 221 особу, 1950 р. – 207, 1951 р. – 169, за два місяці 1952 р. – 40 осіб); за матеріалами спеціальної перевірки звільнили 953 особи (у 1949 р. – 272 особи, 1950 р. – 403, 1951 р. – 253, за два місяці 1952 р. – 25); за морально-побутове розкладання – 216 осіб (у 1949 р. – 97 осіб, 1950 р. – 62, 1951 р. – 54, за два місяці 1952 р. – 3); за службові злочини – 444 особи (у 1949 р. – 86 осіб, 1950 р. – 160, 1951 р. – 171, за два місяці 1952 р. – 27); за кримінальні злочини – 282 особи (у 1949 р. – 47 осіб, 1950 р. – 79, 1951 р. – 126, за два місяці 1952 р. – 30). Всього за вказаний період було звільнено 5403 особи (у 1949 р. – 1442 особи, 1950 р. – 1853, 1951 р. – 1899, за два місяці 1952 р. – 209)¹⁴⁸.

Згаданий вище Голинний, вже як завідувач адміністративного відділу ЦК КПУ, 27 березня 1953 р. доповідав секретарю ЦК КП УРСР Л.Мельникову про хід виконання постанови ЦК КПУ від 19 червня 1952 р. «Про роботу політвідділу Головного Управління міліції МДБ СРСР». Зазначалося, що коли у другому кварталі 1952 р. по лінії ВБРСВ

(«ОБХСС») було відкрито 6761 кримінальну справу і за ними було притягнуто до кримінальної відповідальності у республіці 8493 особи, то в третьому кварталі відкрито 9025 кримінальних справ, за якими було притягнуто 12064 особи, а у четвертому кварталі відкрито 7993 справи і притягнуто 10540 осіб. Розкриття кримінальних проявів у другому кварталі склало 77,4%, третьому – 81,3%, четвертому – 90,6%.

Була проведена значна робота зі звільнення з органів міліції осіб, які «морально розклалися» і «не викликали політичної довіри». Зокрема, за третій і четвертий квартали 1952 р. звільнили 4227 осіб, за той же час було направлено на службу в органи міліції 965 працівників органів МДБ і 75 осіб з числа партійно-радянських працівників.

Однак діяльність, що проводилася, на результати службово-оперативної роботи органів міліції відчутно не впливала, оскільки у третьому і четвертому кварталах кримінальна злочинність у республіці продовжувала зростати. Якщо у другому кварталі було зареєстровано 4432 кримінальних прояви, то у третьому їх стало 5060, а у четвертому – 5342. Відмічалось збільшення таких особливо небезпечних кримінальних злочинів, як розбої, звалтування, крадіжки державного і особистого майна громадян. Особливо погано боротьба із злочинністю велася у Вінницькій, Дніпропетровській, Кіровоградській, Сумській, Харківській і Чернігівській областях¹⁴⁹.

Причиною серйозних недоліків в оперативно-службовій роботі органів міліції республіки був, як вважали Голинний та інструктор адміністративного відділу ЦК КП(б)У Кузьменко, поганий підбір і виховання у радянському дусі кадрів оперативних працівників. Відділи кадрів республіканського та багатьох обласних управлінь міліції цією роботою не займалися, обмежуючись лише виконанням технічних функцій, а відділ кадрів МДБ УРСР належним чином не контролював їх роботу. Залишалася високою і неукомплектованість кадрами органів міліції, становлячи 2813 осіб, або 5,7% від штатного розпису.

Політчастини і партійні організації погано контролювали поведінку і спосіб повсякденного життя особового складу, тож у третьому і четвертому кварталах 1952 р. збільшилася кількість зафіксованих порушень дисципліни й аморальних проявів. Якщо у другому кварталі порушення дисципліни допустили 1499 працівників міліції, то у третьому – 1874 і у четвертому – 1774. Комуністи і комсомольці складали серед них 2281 особу. Не зменшувалися, а в окремих випадках збільшувалися прояви пияцтва, хабарництва, порушення законодавства і зловживання службовим становищем. 2218 порушень було здійснено офіцерським складом, або 60,8% від їх загальної кількості.

Не викорінювалися факти бюрократизму, тяганини і безвідповідального ставлення деяких працівників міліції до виконання їхніх службових обов'язків. Не припинялися серйозні недоліки у роботі з прийому відвідувачів і розгляду заяв та скарг громадян. Багато начальників обласних, міських і районних органів МДБ продовжували поверхово керувати роботою органів міліції і не вчиняли необхідних заходів щодо наведення необхідного порядку в системі правоохоронних органів¹⁵⁰.

Такий стан речей призводив зрештою до серйозних зловживань навіть з боку високопоставлених співробітників міліції, зокрема, у столиці республіки. Так, 16 лютого 1953 р. секретар Київського обкому КПУ Г.Гришко доповідав адміністративному відділу ЦК КПУ щодо викриття нестач у великих розмірах і зловживань у роботі відділу боротьби з розкраданням державної власності Управління міліції Києва. Відмічалось, що у 1952 р. у місті були виявлені великі групові крадіжки, факти хабарництва, зловживання на обласній текстильній базі Головлегзбуту, в Управлінні місцевими торгами, Укркурортторзі та інших кооперативних організаціях. Деякі працівники організацій торгівельного збуту промислових підприємств Києва впродовж низки років займалися розкраданням державного і кооперативного майна, чим завдали величезних збитків державі. Це було наслідком не в останню чергу того, що Управління міліції Києва і особливо його відділ боротьби з розкраданням соціалістичної власності не розгорнули наполегливої оперативної роботи на великих базах гуртового збуту, які, як виявилось, були головними вогнищами розкрадання і організації спекулятивних операцій. Деякі керівні працівники міліції злочинно ставилися до виконання своїх службових обов'язків, не проявляли принциповості у своїй практичній роботі, не реагували на сигнали громадян щодо фактів розкрадання державної власності, приховували серйозні оперативні слідчі справи, неправильно інформували партійні органи, а в окремих випадках допускали прямий обман партійних і державних органів.

Про зловживання і хабарництво в Управлінні місцевих торгів відділ «ОБХСС» мав відомості ще у 1948 р. Про це надходили повідомлення громадян, анонімні листи та інші серйозні сигнали і в наступні роки. Однак керівництво Управління міліції і «ОБХСС» такі матеріали не узагальнювали, не аналізували, необхідних заходів з розкриття і припинення злочинної діяльності груп не вчиняли. У 1948–1949 рр. в «ОБХСС» неодноразово надходили відомості про те, що група працівників місцевих торгів Гінсбург, Брехман, Решетников та інші, підтримані начальником Управління Чуенком і його заступником Орлом, систематично займалися розкраданням. Офіційна перевірка, проведена працівниками «ОБХСС», цю інформацію підтвердила, але злочинці до відповідальності

притягнуті не були, а в партійні та інші органи було надано неправдиву інформацію, що «факти у процесі розслідування не підтвердилися».

Працівники «ОБХСС» замість організації оперативної перевірки фактів злочинної діяльності направляли деякі листи громадян «для перевірки» самим злочинцям. Оперативна робота підмінялася заходами попереднього затримання, проведенням обшуків, бухгалтерських ревізій, що не давало необхідного ефекту. Робота з оперативним апаратом «ОБХСС» була занедбана, деякі його працівники безконтрольно витрачали кошти, які виділялися на оперативну роботу та допускали зловживання. Внаслідок цього переважна більшість слідчих справ виникала не за результатом оперативної роботи, а за офіційними матеріалами. Половина слідчих справ ініціювалася міськими відділами міліції і, головним чином, на окремих громадян, які вчинили незначні злочини¹⁵¹.

Колишній начальник Управління міліції Києва В.Комаров, який займав цю посаду з 1943 до 1952 рр., по-панському, зневажливо ставився до керівництва відділом «ОБХСС», не заглиблювався у роботу оперативного і допоміжного апарату відділу, не контролював хід оперативних розслідувань щодо осіб, які підривали економіку держави. Він не виконав прямої вказівки бувшого начальника Управління міліції МДБ М. Бондаренка від 20 лютого 1951 р. про форсування оперативного розслідування щодо групи злочинців, яка діяла у системі місцевих торгів і за наявності достатніх підстав не давав санкції на арешт її керівників.

Член КПРС М. Мацейко, який очолював «ОБХСС» з 1943 до жовтня 1951 рр. ігнорував багаточисленні матеріали, що надходили у відділ і сигналізували про зловживання, розкрадання у великих розмірах, хабарництво у кооперативних і торгівельних організаціях, обманював партійні і державні органи, неправдиво повідомляв, що відомості про злочини Чуєнка, Перса, Орла, Брехмана та інших, яких пізніше викрили, при розслідуванні не підтвердилися. У 1949 р. він ніби через відсутність будь-якої судової перспективи припинив викриття керівника групи, що діяла в Подільському райхарчторзі, – Рабіновича. 10 квітня 1950 р. він направив Чуєнку для перевірки анонімний лист, у якому йшлося про значні зловживання колишніх працівників Подільського райхарчторгу Нахшина, Квята та інших, щодо яких були відомості, що вони давали великі хабарі тому ж Чуєнку. Зловживаючи службовим становищем, Мацейко особисто допускав порушення правил торгівлі, незаконно брав на базі в магазині Головлегзбуту товари, користувався грішми, які були вилучені у заарештованих, допускав незаконне використання коштів, відведених на оперативні потреби.

Заступником начальника «ОБХСС» з 1943 до червня 1951 рр. працював П. Авраменко, який не лише не керував оперативним складом, який

займався об'єктами, де тривалий час діяли групи розкрадачів, а й навіть за особисто прийнятими заявами не вчиняв конкретних заходів щодо викриття злочинців. Не дивлячись на те, що в «ОБХСС» було достатньо матеріалів стосовно злочинної діяльності Чуенка, Орла та інших, Авраменко хибно повідомляв у міський комітет партії, що при перевірці факти зловживань цих осіб не підтвердилися.

Не приділяли належної уваги боротьбі із розкрадачами державної власності і спекулянтами К. Мазніченко, А. Лобаєв, Л. Миргородський та інші працівники Управління міліції і прокуратури Києва. Київський міськком партії та адмінвідділ обкому партії належним чином не цікавилися змістом роботи органів міліції і не здійснювали необхідного контролю. Лише після прямої вказівки ЦК КПУ органи Управління міліції МДБ в Київській області у 1952 р. реалізували матеріали стосовно великих розкрадань, які тривалий час лежали без розгляду, чим завдали першого відчутного удару групам розкрадачів державного майна. Бюро обкому КПУ вважало, що, незважаючи на деяке посилення роботи «ОБХСС», Управління міліції Києва повільно перебудовувало свою роботу і слабко вело боротьбу з розкрадачами державної власності. Бюро обкому КПУ постановило В. Комарову, члену партії з 1930 р., колишньому начальнику Управління міліції Києва, оголосити сувору догану; М. Мацейка, члена партії з 1940 р., колишнього начальника Управління міліції Києва, виключити з партії за зловживання службовим становищем, потурання розкрадачам державної власності та обман партії і державних органів¹⁵².

У грудні 1952 р. відбувся пленум ЦК КП(б)У, де піднімалося питання стосовно кадрів оперативних відділів органів міліції МВС УРСР. Керівництво Управління міліції МВС УРСР, виконуючи рішення пленуму щодо «зміцнення» кадрів відділів боротьби з розкраданням державної власності і спекуляцією, слідчих відділів Управління міліції УРСР і периферійних органів міліції за період з січня до травня 1953 р. здійснило низку практичних заходів. Усім обласним і міськуправлінням міліції були дані указівки про повне укомплектування штатів відділів «ОБХСС» і слідчих органів, а також заміну «неякісних» працівників.

Для надання допомоги у проведенні даної роботи у регіони було відряджено оперативний склад відділу кадрів Управління МВС УРСР у 14 управлінь міліції областей: Київської, Одеської, Чернігівської, Миколаївської, Ізмаїльської, Вінницької, Дніпропетровської, Львівської і міських управлінь міст Львова й Одеси. За період з січня до червня 1953 р. в органах міліції республіки було укомплектовано по лінії «ОБХСС» і слідчих органів 168 посад і замінено 220 працівників, з них у відділах «ОБХСС» – 166 працівників, у слідчих відділах – 54. Всього на 1 червня 1953 р. у відділах «ОБХСС» за списком нараховувалося 2097 працівників, з яких неповну

середню освіту мало 1413 осіб, середню – 375, вищу і незакінчену вищу – 31; за партійною приналежністю членів і кандидатів у члени ВКП(б) було 1635 осіб, комсомольців – 282, безпартійних – 180. У слідчих відділах за списком нараховувалося 1001 працівників, з яких членами і кандидатами у члени ВКП(б) були 743 особи, комсомольцями – 135, безпартійними – 123; з вищою освітою була 31 особа, незакінченою вищою – 16, середньою – 244, неповною середньою – 595, нижчою – 115 осіб¹⁵³.

Начальник політвідділу Управління міліції МВС УРСР М. Скирда 23 листопада 1953 р. звернувся з листом до секретаря ЦК КПУ М. Підгорного з проханням скликання у грудні 1953 р. наради секретарів первинних партійних організацій областей і міських управлінь міліції у кількості 31 голови з порядком денним: «Про роботу партійних організацій Управлінь міліції з укріплення політико-морального стану і покращення службово-оперативної роботи особового складу». Необхідність такої наради викликала тим, що внаслідок проведеної політвідділом Управління міліції МДБ УРСР перевірки діяльності партійних організацій управлінь міліції Тернопільської, Ворошиловградської, Запорізької, Кам'янець-Подільської областей були виявлені серйозні недоліки у роботі цих парторганізацій щодо забезпечення службово-оперативної діяльності особового складу та виконання постанови Ради Міністрів СРСР від 27 серпня 1953 р. «Про заходи щодо посилення боротьби з кримінальною злочинністю і порушенням громадського порядку». Було встановлено, що партійні організації рідко обговорювали питання службової роботи, слабо розумілися в роботі комуністів на керівних посадах, недостатньо впливали на підвищення відповідальності комуністів за доручені ділянки роботи. Тому відділ адміністративних і фінансових органів ЦК КПУ пропозицію М. Скирди розглянув та підтримав, і нарада була проведена¹⁵⁴.

Таким чином для українського суспільства післявоєнного періоду була характерна значна кількість порушень законодавства. Велика їх кількість кваліфікувалась владою «соціально-небезпечними». Суттєво вплинув на криміногенну ситуацію в Україні голод 1946–1947 рр., через який особливо збільшилась кількість грабунків особистого майна громадян і запасів продовольства. Під час голоду кримінальні злочини такого характеру в країні становили переважну більшість. Йшли грабувати, часто із зброєю в руках, організовуючись у групи, громадяни всіх соціальних прошарків, як партійні, так і безпартійні, які до того не вчиняли навіть дрібних крадіжок. Щоб прохарчуватися, були змушені вдаватися до них як мешканці села, так і голодні жителі міст.

Досить серйозно у повоєнний час перед владою постала також проблема збереження державної власності. Розтрати, крадіжки та нестачі

майна державних і громадських підприємств й організацій набули масового характеру і досягли величезних розмірів, що вкрай негативно відбивалося на фінансовому становищі підприємств, особливо у системі споживчої кооперації, де крадіжки і нестачі були ніби обов'язковим супутником господарської діяльності. Великі розтрати і крадіжки вчиняли переважно особи, які належали до керівного апарату відомств та підприємств і вступали між собою у зговір. Але, не дивлячись на значні розміри розтрат і крадіжок, часто траплялося, що органи слідства гальмували розслідування подібних злочинів і не намагалися повністю відшкодувати нанесені державі збитки.

Особливістю поведінки населення в умовах відновлення командно-адміністративної системи управління у країні була велика кількість фактів самовільного залишення роботи та прогулів. Відсоток громадян, які несли за це кримінальну відповідальність був досить значним у порівнянні із загальною кількістю засуджених у післявоєнні роки, до того ж, він невпинно зростав. Ще однією характерною ознакою повсякденного життя у післявоєнній період був такий соціально-негативний прояв поведінки населення як хуліганство.

Не належним чином була організована у республіці справа розшуку порушників правопорядку, в основному через відсутність оперативності розшуку та несвоєчасне реагування на злочинні прояви. Допускалася тяганина при наданні згоди на арешт комуністів, які вчиняли кримінальні злочини. Поряд із цим була поширеною практика безпідставного або недостатньо обґрунтованого притягування простих громадян прокурорсько-слідчими органами до кримінальної відповідальності. Число затриманих осіб набрало у республіці грандіозних розмірів. Лише судові органи припинили слідчі справи і виправдали у судовому порядку кілька сотень тисяч громадян, що становило майже третину від загальної кількості осіб, які були притягнуті до судової відповідальності.

Існувала й інша крайність, коли суди виносили неправильні виправдальні вироки. Часто органи суду формально застосовували до засуджених засоби покарання, які не відповідали вчиненому правопорушенню, а інколи взагалі безпідставно присуджували громадянам суворі вироки. Багато громадян потерпало від свавілля та утисків посадових осіб, зокрема, у колгоспах, однак у багатьох випадках прокуратура на це своєчасно не реагувала або взагалі ігнорувала скарги громадян стосовно фактів перевищення влади і нерідко відмовлялась застосовувати карні дії щодо винних осіб.

Працівники органів прокуратури та суду погано здійснювали нагляд за роботою органів міліції, МВС УРСР і проявляли лібералізм щодо працівників міліції, які порушували закони. На роботу в органи суду і

прокуратури зараховували осіб із судимістю, хабарників і раніше відрахованих з цих органів за компрометуючими матеріалами. Серед судово-прокурорських органів УРСР усе поширенішим ставало хабарництво, однак центральні органи цих відомств йому не надавали необхідної уваги, оскільки хабарництво не розглядалося ними як надзвичайно негативне явище.

Багато тисяч засуджених було звільнено після 27 березня 1953 р., коли вийшла постанова президії Верховної Ради СРСР про амністію. Окрім звільнених з місць позбавлення волі в Україні, у республіку прибувало багато амністованих з інших регіонів СРСР. Більшість з них осіла у областях, де у повоєнний період спостерігався високий рівень злочинності, тобто у Сталінській, Ворошиловградській, Харківській, Дніпропетровській, Київській, Запорізькій. Серед них було найбільше громадян, які відбували покарання за розкрадання державної власності, хуліганські прояви, крадіжки, спекуляцію, розбійні напади, зґвалтування. Постійне занепокоєння у влади викликало те, що не всі амністовані влаштувалися на роботу, тобто не ставали на шлях «виправлення».

На заході республіки у післявоєнний період йшла боротьба радянської влади із рухом опору військ УПА. У ході знищення формувань повстанців місцеве населення зіштовхнулося із сваволею та беззаконням внутрішніх військ. Часто, прикриваючись боротьбою з «бандформуваннями», особовий склад МВС та МДБ УРСР принижував, грабував та убивав безвинних громадян. Влада певним чином боролася з такими проявами поведінки особового складу силових структур, але часто порушники залишалися безкарними, або несли за свої злочинні дії надто слабке покарання, що не відповідало особливій жорстокості здійснених правопорушень і не спонукало потенційних порушників закону відмовлятися від своїх протиправних дій. Утверджувало порушників у думці, що представники влади на місцях закривають очі на їхні злочинні дії, те, що терміни розгляду подібних справ були досить повільними.

Всього ж серед злочинних проявів у середовищі особового складу військ МВС і МДБ найбільше було крадіжок державного майна і особистої власності громадян, службових зловживань, самовільних відлучень, дезертирства, убивств і поранень, бандитизму, грабежів. Основними причинами такої ситуації у військах МВС і МДБ була відсутність належного військового порядку. Догани, які оголошувалися особовому складу, серйозно ним не сприймалися, була поширена практика попускання, а інколи й прямого заохочення до злочинних проявів з боку офіцерського складу і начальників гарнізонів.

Досить проблематичною у перші повоєнні роки була ситуація і у середовищі працівників органів міліції. Серед них спостерігалася велика

кількість дисциплінарних та правопорушень. Найбільш поширеними злочинами були порушення законодавства, дезертирство, хабарництво, убивство. Серед дисциплінарних проступків найчастіше траплялися випадки пияцтва, зловживань службовим становищем, невиконань наказів, морально-побутового розкладання. Основна маса засуджених припадала на міліціонерів з досвідом служби у кілька років. Низька вимогливість керівного складу, відсутність контролю роботи і поведінки підлеглих, ліберальне ставлення деяких керівників облуправлінь МДБ до порушників службової дисципліни, незадовільна партійно-політична і виховна робота – такі фактори керівництво відомства вважало причиною великої кількості порушень серед особового складу органів МДБ і міліції УРСР.

Значна кількість порушень законодавства та дисципліни співробітниками органів міліції змушувала громадян хоч якось реагувати на подібні факти, що вилилося у тисячі скарг, заяв і сигналів. Головним чином населення висловлювало своє невдоволення неналежною поведінкою працівників міліції, зловживанням ними службовим становищем, грубим ставленням до скаргників, порушенням законодавства, їхніми зв'язками із злочинцями тощо. Перевірка скарг показувала, що окремі керівники органів міліції незадовільно контролювали роботу підлеглих, не аналізували негативні факти, а стосовно винних не застосовували суворі заходи покарання. Причиною недоліків в оперативно-службовій роботі органів міліції республіки вважався поганий підбір і виховання у радянському дусі кадрів оперативних працівників, крім того негативно впливав на роботу органів міліції високий рівень неукомплектованості їх кадрами. Однак часто до розгляду скарг і заяв на працівників міліції ставлення було формально-бюрократичним, у результаті чого багато заяв громадян залишалися без розгляду, заявників не повідомляли про прийняті заходи за їхніми скаргами тощо.

Політчастини і партійні організації недостатньо впливали на поведінку і спосіб повсякденного життя особового складу правоохоронних органів і на початку 1950-х рр., тож кількість порушень дисципліни й аморальних проявів продовжувала зростати. Не викорінювалися факти тяганини і безвідповідального ставлення працівників міліції до виконання їхніх службових обов'язків, не ліквідовувалися серйозні недоліки у роботі з прийому відвідувачів і розгляду заяв та скарг громадян, поверхово проходило керівництво роботою органів міліції і не наводився необхідний порядок у системі правоохоронних органів. Такий стан речей призводив зрештою до серйозних зловживань навіть з боку високопоставлених співробітників міліції, зокрема, у столиці республіки.

¹ Зубкова Е. Общественная атмосфера после войны (1945–1946) // Свободная мысль. – 1992. – № 6. – С. 10–11.

- ² Маковійчук І., Пилявець Ю. Голод на Україні у 1946–1947 рр. // Укр. іст. журн. – 1990. – № 8. – С. 18.
- ³ Там само. – С. 21.
- ⁴ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3940. – Арк. 1.
- ⁵ Маковійчук І. Вказ. праця. – С. 22–23.
- ⁶ Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. П. 136. – Оп. 13. – Спр. 94. – Арк. 75.
- ⁷ Голод в Україні 1946–1947. Документи і матеріали. – К.; Нью-Йорк, 1996. – С. 132.
- ⁸ Там само. – С. 302–305.
- ⁹ Там само. – С. 303.
- ¹⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3669. – Арк. 1–6.
- ¹¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4560. – Арк. 2.
- ¹² Голод в Україні 1946–1947. – С. 26.
- ¹³ Там само. – С. 82.
- ¹⁴ Хандрос Б. Голод – 47. За матеріалами військової цензури та спогадів очевидців // Вінниччина. – 1996. – 26 серпня. – С. 6.
- ¹⁵ Голод в Україні 1946–1947. – С. 112, 139.
- ¹⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3940. – Арк. 40.
- ¹⁷ Там само. – Спр. 3496. – Арк. 4.
- ¹⁸ Там само. – Спр. 4575. – Арк. 6, 42.
- ¹⁹ Кононенко В. Суспільно-політичні настрої та моральний стан населення України в повоєнний період (1945–1953 рр.): Дис. ... канд. іст. наук. – К., 2004. – С. 169.
- ²⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3940. – Арк. 42.
- ²¹ ДАВО. – Ф. П. 136. – Оп. 13. – Спр. 129. – Арк. 145–147, 182.
- ²² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2842. – Арк. 5, 7.
- ²³ Маковійчук І., Пилявець Ю. Вказ. праця. – С. 27.
- ²⁴ Там само. – С. 28.
- ²⁵ ДАВО. – Ф. П. 136. – Оп. 13. – Спр. 129. – Арк. 21, 90.
- ²⁶ Хандрос Б. Голодомор – 47 // Вінниччина. – 1996. – 3 серпня. – С. 3.
- ²⁷ Голод в Україні 1946–1947. – С. 173–174, 181, 185, 205, 213, 215, 217, 229–231, 248.
- ²⁸ Радянська Україна. – 1947. – 12 лютого.
- ²⁹ Кононенко В. Суспільно-політичні настрої... – С. 121–122.
- ³⁰ Єрмак О. Трагічна сторінка історії Полтавщини: Голод 1946–1947 років // Голод 1946–1947 років на Полтавщині (до п'ятдесятиріччя трагедії). Матеріали і документи. – Полтава, 1996. – С. 21.
- ³¹ Кононенко В. Суспільно-політичні настрої... – С. 121.
- ³² Єрмак О. Вказ. праця. – С. 21.
- ³³ Білас І. Репресивна каральна система в Україні. 1917–1953: Суспільно-політичний та історично-правовий аналіз: У 2-х кн. – Кн. 1. – К., 1994. – С. 339.
- ³⁴ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4557. – Арк. 61.
- ³⁵ Там само. – Спр. 4562. – Арк. 3.
- ³⁶ Там само. – Спр. 4557. – Арк. 34.
- ³⁷ Там само. – Спр. 4561. – Арк. 2.
- ³⁸ Там само. – Спр. 4978. – Арк. 2–3.
- ³⁹ Там само. – Спр. 4561. – Арк. 11.
- ⁴⁰ Там само. – Спр. 4557. – Арк. 11.
- ⁴¹ Там само. – Спр. 4557. – Арк. 15, 26, 42.
- ⁴² Там само. – Арк. 36, 44.

-
- ⁴³ Кононенко В. Суспільно-політичні настрої... – С. 168.
- ⁴⁴ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4561. – Арк. 11; Спр. 4978. – Арк. 25–74; Спр. 4557. – Арк. 28, 33, 39, 64.
- ⁴⁵ Там само. – Спр. 4561. – Арк. 2; Спр. 4557. – Арк. 38, 65–66, 74.
- ⁴⁶ Там само. – Спр. 4561. – Арк. 1–2.
- ⁴⁷ Там само. – Спр. 4978. – Арк. 27.
- ⁴⁸ Там само. – Спр. 4561. – Арк. 3.
- ⁴⁹ Матушак К. «Забрали хліб і вигнали з хати» // Молодь України. – 2003. – 13 лютого. – С. 2.
- ⁵⁰ Кононенко В. Суспільно-політичні настрої... – С. 168.
- ⁵¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4978. – Арк. 4.
- ⁵² Кононенко В. Оцінка голоду 1946-1947 років населенням Поділля // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Вип. 2. Серія: Історія: 36. наук. праць. – Вінниця, 2000. – С. 178–182.
- ⁵³ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4557. – Арк. 34, 41, 52.
- ⁵⁴ Матушак К. Про що не писали газети... // Молодь України. – 2003. – 30 лютого. – С. 2.
- ⁵⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4557. – Арк. 64; Спр. 4978. – Арк. 2.
- ⁵⁶ Там само. – Спр. 313. – Арк. 5.
- ⁵⁷ Там само. – Спр. 15. – Арк. 15–18.
- ⁵⁸ Кононенко В. Суспільно-політичні настрої... – С. 88.
- ⁵⁹ Зубкова Е. Указ. соч. – С. 225.
- ⁶⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 786. – Арк. 11.
- ⁶¹ Там само. – Арк. 12.
- ⁶² Там само. – Спр. 819. – Арк. 15–17.
- ⁶³ Там само. – Спр. 2743. – Арк. 6–7.
- ⁶⁴ Там само. – Спр. 313. – Арк. 5.
- ⁶⁵ Там само. – Спр. 2743. – Арк. 7.
- ⁶⁶ Там само. – Спр. 2997. – Арк. 3.
- ⁶⁷ Там само. – Спр. 2736. – Арк. 146–147.
- ⁶⁸ Там само. – Арк. 149–150.
- ⁶⁹ Там само. – Арк. 198.
- ⁷⁰ Там само. – Оп. 24. – Спр. 1880. – Арк. 109.
- ⁷¹ Там само. – Арк. 110.
- ⁷² Там само. – Арк. 127.
- ⁷³ Там само. – Спр. 2656. – Арк. 72–73.
- ⁷⁴ Там само. – Арк. 74.
- ⁷⁵ Там само. – Спр. 2924. – Арк. 192–193.
- ⁷⁶ Там само. – Арк. 195–196.
- ⁷⁷ Зубкова Е. Указ. соч. – С. 137.
- ⁷⁸ Кононенко В. Суспільно-політичні настрої... – С. 85.
- ⁷⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 15. – Арк. 10–11.
- ⁸⁰ Там само. – Арк. 1.
- ⁸¹ Кононенко В. Суспільно-політичні настрої... – С. 85.
- ⁸² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 819. – Арк. 1–4.
- ⁸³ Там само. – Арк. 14.
- ⁸⁴ Там само. – Спр. 1143. – Арк. 2.
- ⁸⁵ Там само. – Арк. 3–4.
- ⁸⁶ Там само. – Спр. 2736. – Арк. 53–56, 67, 135.
- ⁸⁷ Там само. – Арк. 57, 61.

-
- ⁸⁸ Там само. – Арк. 136–137.
⁸⁹ Там само. – Арк. 139.
⁹⁰ Там само. – Арк. 138.
⁹¹ Там само. – Арк. 116–119, 134.
⁹² Зима В. Социология бесправия. Реакция сталинской юстиции на голод в СССР 1946–1947 гг. // Социологические исследования. – 1999. – № 2. – С. 92.
⁹³ ДАВО. – Ф. П. 136. – Оп. 13. – Спр. 99. – Арк. 149–150.
⁹⁴ Зима В. Указ. соч. – С. 88–89.
⁹⁵ Там само. – С. 97.
⁹⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 875. – Арк. 108–110.
⁹⁷ Там само. – Арк. 109–110.
⁹⁸ Там само. – Арк. 110–118.
⁹⁹ Там само. – Арк. 111–117.
¹⁰⁰ Там само. – Арк. 120–126.
¹⁰¹ Там само. – Арк. 135–137.
¹⁰² Там само. – Арк. 121–130.
¹⁰³ Там само. – Арк. 121–128, 134.
¹⁰⁴ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 148–149.
¹⁰⁵ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 150–151.
¹⁰⁶ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 151–153.
¹⁰⁷ Там само. – Арк. 141–149.
¹⁰⁸ Там само. – Арк. 134–137.
¹⁰⁹ Там само. – Арк. 141–144, 235–237.
¹¹⁰ Там само. – Арк. 140–149.
¹¹¹ Там само. – Арк. 146–149.
¹¹² Там само. – Спр. 3101. – Арк. 164–174.
¹¹³ Там само. – Арк. 160–174.
¹¹⁴ Там само. – Арк. 161–175.
¹¹⁵ Там само. – Арк. 163–174.
¹¹⁶ Там само. – Арк. 175–182.
¹¹⁷ Там само. – Арк. 75–77.
¹¹⁸ Там само. – Арк. 78.
¹¹⁹ Там само. – Арк. 158–159.
¹²⁰ Там само. – Арк. 159–162.
¹²¹ Там само. – Арк. 80–82.
¹²² Там само. – Арк. 115–117.
¹²³ Там само. – Арк. 123–125.
¹²⁴ Там само. – Арк. 118–122, 129–130, 142–145.
¹²⁵ Там само. – Спр. 2834. – Арк. 4–9, 55–56.
¹²⁶ Там само. – Арк. 5–8, 55–56.
¹²⁷ Там само. – Арк. 50–53, 109–110.
¹²⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3645. – Арк. 13–17.
¹²⁹ Там само. – Спр. 3645. – Арк. 17–22.
¹³⁰ Там само. – Спр. 3645. – Арк. 2–8.
¹³¹ Там само. – Спр. 4937. – Арк. 21–25.
¹³² Там само. – Спр. 4937. – Арк. 172–188, 290–293.
¹³³ Там само. – Спр. 3955. – Арк. 17–24, 51–63.
¹³⁴ Там само. – Спр. 4936. – Арк. 1–5.
¹³⁵ Там само. – Спр. 4936. – Арк. 5–6.

-
- ¹³⁶ Там само. – Спр. 4936. – Арк. 6–7.
¹³⁷ Там само. – Спр. 6306. – Арк. 4–10.
¹³⁸ Там само. – Оп. 24. – Спр. 876. – Арк. 494, 378–422.
¹³⁹ Там само. – Арк. 423–424.
¹⁴⁰ Там само. – Арк. 425–428.
¹⁴¹ Там само. – Спр. 1735. – Арк. 83–85.
¹⁴² Там само. – Арк. 86–88.
¹⁴³ Там само. – Арк. 88–90.
¹⁴⁴ Там само. – Арк. 90–91.
¹⁴⁵ Там само. – Спр. 1735. – Арк. 159.
¹⁴⁶ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 50–58.
¹⁴⁷ Там само. – Спр. 2091. – Арк. 58–60.
¹⁴⁸ Там само. – Спр. 1735. – Арк. 159.
¹⁴⁹ Там само. – Спр. 2822. – Арк. 11–12.
¹⁵⁰ Там само. – Спр. 2822. – Арк. 12–13.
¹⁵¹ Там само. – Спр. 3103. – Арк. 33–34.
¹⁵² Там само. – Спр. 3103. – Арк. 35–36.
¹⁵³ Там само. – Арк. 66–68.
¹⁵⁴ Там само. – Спр. 2822. – Арк. 51–53.